

ΟΙ ΒΕΝΕΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ «ΦΥΛΛΑΔΑΣ ΤΟΥ ΓΑΔΑΡΟΥ»

Το κρητικό αφηγηματικό ποίημα *Γαδάρου, λύκου κι αλουπούς διήγησις ωραία*, που είναι περισσότερο γνωστό με τον τίτλο «Φυλλάδα του γαδάρου»,¹ υπήρξε αναμφισβήτητα ένα από τα πιο αγαπητά έργα της δημόδους γραμματείας μας. Οι πολλές και πυκνές επανεκδόσεις του έργου, στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την πρώτη σωζόμενη έκδοσή του (1539) ως και τα τέλη του 19ου αι. (ή τις αρχές του 20ού αι.),² αποτελούν αψευδή μάρτυρα της δημοτικότητάς του.³

Το κείμενο της Φυλλ. γαδ. τυπώθηκε για πρώτη φορά, όσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, το 1539 στη Βενετία, και ξανατυπώθηκε εκεί πολλές φορές: στα 1600, 1610, 1629, 1642, 1643, 1682, 1760, 1780, 1781, 1793 ή 1797, 1806, 1809, 1813, 1814, 1818, 1819, 1832, 1833, 1836 (δύο εκδόσεις), 1848, 1850, 1857, 1860, 1862, 1863, 1864, 1871, 1879.⁴ Επίσης, σώζεται και έκδοση του 1861, τυπωμένη στην Αθήνα,⁵ ενώ αναφέρεται και έκδοση του 1883, τυπωμένη στην Καλαμάτα.⁶ Ακόμη, υπάρχουν ενδείξεις και για μερικές άλλες, λανθάνουσες εκδόσεις του έργου, που πρέπει να είναι, συνολικά, περισσότερες από όσες έχουν

1. Στο εξής: Φυλλ. γαδ.

2. Ο κατάλογος των εκδόσεων, που ακολουθεί, εκτείνεται και πέρα από το χρονολογικό όριο (1863) της ΕΒ Γκίνη-Μέξα.

3. Για την κυκλοφορία των εκδόσεων του έργου και τις αντιδράσεις του αναγνωστικού κοινού, βλ. Στ. Αλεξίου, «Το Κάστρο της Κρήτης και η ζωή του στον ΙΣΤ' και ΙΖ' αιώνα», Κρ. Χρ. 19 (1965) 163.

4. Για περισσότερα στοιχεία των εκδόσεων αυτών, βλ. εδώ, σσ. 98-116. Έναν πρώτο χρονολογικό κατάλογο των εκδόσεων της Φυλλ. γαδ. έχει δημοσιεύσει ο Γ. Κεχαγιόγλου το 1998 από στοιχεία που του είχα παραχωρήσει για το δημοσίευμα αυτό. Σχετικά βλ. Γ. Κεχαγιόγλου, «Βενετικές, Αθηναϊκές και άλλες “λαϊκές” εκδόσεις έργων της Κρητικής λογοτεχνίας», *Cretan Studies* 6 (1998) 171. Επίσης, βλ. Στέφ. Κακλαμάνης, «Η ιδέα της “σειράς” στην έκδοση των νεοελληνικών λογοτεχνικών εντύπων του 16ου αιώνα», στο: D. Holton - T. Λεντάρη - U. Moennig - P. Vejleskov (επιμ.), *Κωδικογράφοι, συλλέκτες, διασκευαστές και εκδότες. Χειρόγραφα και εκδόσεις της όψιμης βυζαντινής και πρώιμης νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρακτικά Συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε στο Ινστιτούτο της Δανίας στην Αθήνα, 23-26 Μαΐου 2002, προς τιμήν των Hans Eideneier και Arnold van Gemert*, Ηράκλειο, ΠΕΚ, 2005, σ. 323 (αριθ. 18), όπου δημοσιεύεται επίσης χρονολογικός κατάλογος των βενετικών εκδόσεων της Φυλλ. γαδ. ως το 1793.

5. Βλ. εδώ, σ. 116.

6. Βλ. Κεχαγιόγλου, «Βενετικές, Αθηναϊκές και άλλες “λαϊκές” εκδόσεις», ό.π., σ. 171.

βιβλιογραφηθεί ή μας είναι έμμεσα γνωστές.⁷ Μια λανθάνουσα έκδοση ανήκει ήδη στον 16ο αιώνα (1594-1596, Γλυζούνης;), ενώ άλλες δύο ανήκουν στον 17ο (πριν από το 1680) και στον 18ο αιώνα (1720-1726) αντίστοιχα.⁸ Για τις υπόλοιπες, του 18ου και 19ου αιώνα, οι ενδείξεις προέρχονται κυρίως από τους καταλόγους των βενετικών τυπογραφείων Ν. Σάρου - A. Bortoli, Ν. Γλυκύ, Π. Θεοδοσίου, Αγ. Γεωργίου και «Φοίνικος».⁹

Η έκδοση του 1539 παραδίδει το καλύτερο κείμενο. Οι κατοπινές της εκδόσεις, καθεμιά από τις οποίες αποτελεί άμεση ή έμμεση (εφόσον λανθάνει ενδιάμεση) ανατύπωση της προηγούμενης της, ελάχιστα συμβάλλουν στην αποκατάσταση του κειμένου· απεναντίας, μάλιστα, καθεμιά τους επιφέρει προοδευτικά αυθαίρετες αλλοιώσεις στο κείμενο της πρώτης, γνωστής μας έκδοσης του έργου.¹⁰ Παράλληλα, πάντως, διαπιστώνει κανείς (κυρίως στις εκδόσεις του Ν. Γλυκύ) κάποια σταδιακή, ορθογραφική τυποποίηση και βελτίωση.

7. Βλ. εδώ, σσ. 116-120.

8. Βλ. εδώ, σσ. 116-117.

9. Εκτός από τους αυτοτελείς καταλόγους των τυπογραφείων αυτών, ενδείξεις για λανθάνουσες εκδόσεις μπορεί να αντλήσει κανείς και από τους καταλόγους που είναι ενσωματωμένοι, μετά το τέλος του κειμένου, κυρίως σε «λαϊκά λογοτεχνικά» έντυπα που έχουν εκδοθεί στη Βενετία, καθώς και από τους καταλόγους βιβλιοπωλείων του ελλαδικού χώρου και της Κωνσταντινούπολης. Σχετικά, βλ. εδώ, σσ. 116-120

10. Βλ. εδώ, σσ. 120 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.). Για τον καταρτισμό των πινάκων αυτών χρησιμοποιήθηκαν μόνον οι πέντε πρώτες σωζόμενες εκδόσεις της Φυλλ. γαδ.: 1539, 1600, 1610, 1629 και 1642, και συνεπώς τα σχετικά πορίσματα περιορίζονται σ' αυτές. Όμως, μια πρόχειρη επέκταση της έρευνας και στις κατοπινές τους σωζόμενες βενετικές εκδόσεις έδειξε ότι τα πορίσματα των πινάκων ισχύουν και γι' αυτές. Έτσι, επιβεβαιώνεται απόλυτα η άποψη που είχε διατυπώσει πολύ παλαιότερα ο Λ. Πολίτης («Παρατηρήσεις σε κρητικά κείμενα», Κρ. Χρ. 12 (1958) 305-306): «Και στην περίπτωση της “Φυλλάδας του Γαϊδάρου” δεν υπήρχε καμιά αμφιβολία: την καλύτερη πηγή αντιπροσωπεύει η πρώτη βενετική έκδοση του 1539 [...]. Ως συμπληρωματική πηγή θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και η δεύτερη βενετική έκδοση. Όσο για τις μεταγενέστερες, αυτές, όπως πάντα, δεν είναι παρά ανατυπώσεις, που δεν κάνουν άλλο παρά ν' αλλοιώνουν σιγά-σιγά και αυθαίρετα το κείμενο». Ακόμη, βλ. Μπεργ. Απόκ., σ. 193, και Διήγ. Αλεξ. (Η), σ. 93. Πρβ., ωστόσο, Λ. Πολίτης, «Venezia come centro della stampa e della diffusione della prima letteratura neoellenica», στο: *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI). Aspetti e problemi*, τ. 2, Firenze 1977, σσ. 477-478· D. Holton, «Η Ιστορία της Σωσάννης του Μάρκου Δεφαράνα: εκδοτικά προβλήματα μιας φυλλάδας», στο: H. Eideneier (Hrsg.), *Neograeca Medii Aevi. Text und Ausgabe. Akten zum Symposium Köln 1986*, Köln, Romiosini, 1987, σσ. 165 κ.ε. Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει ο D. Holton είναι πρόχειρα, αφού η παρακολούθηση της σχέσης ανάμεσα στην πρώτη (;) έκδοση της *Ιστορίας της Σωσάννης* και τις μεταγενέστερές της γίνεται με άλματα.

1. Η έκδοση του 1539 (B¹)

Η πρώτη σωζόμενη βενετική έκδοση του έργου. Γνωστά είναι σήμερα δύο αντίτυπα, από τα οποία το ένα βρίσκεται στην Bayerische Staatsbibliothek του Μονάχου, με αριθμ. Rar 467 (παλαιότερη αρίθμηση: A. Gr. b 47),¹¹ και το άλλο στη Biblioteca Ambrosiana του Μιλάνου, με αριθμ. Υ 89 p. sup.¹²

Η έκδοση έχει σχήμα 4ο μικρό, και 16 σελίδες. Αρίθμηση υπάρχει, στο κάτω δεξιό μέρος των σελίδων recto, μόνο στα φύλλα 1, 2, 3 και 4 (α, α ι, α ιι, α ιιι).¹³ Δεν υπάρχει σελίδα τίτλου/προμετωπίδα.¹⁴ Στην κορυφή της πρώτης σελίδας υπάρχει ο έμμετρος τίτλος: *Γαδάρου λύκου κιαλουπούς, διήγησις ώραία*. Ακολουθεί, αρχίζοντας με διακοσμημένο κεφαλαίο «πρωτόγραμμο» (Α), το κείμενο, σε μία στήλη και σε στίχους που ομοιοκαταληκτούν ανά δύο. Στον πρώτο στίχο κάθε διστίχου, το αρχικό γράμμα τυπώνεται κεφαλαίο, ενώ κάθε δεύτερος στίχος εκδίδεται σε είσθεση. Κάθε σελίδα περιλαμβάνει 34 στίχους, εκτός από την 1η και τη 16η που περιλαμβάνουν από 32 στίχους. Στην τελευταία σελίδα, τη 16η, αμέσως μετά το τέλος του κειμένου, ακολουθεί, στα ιταλικά, ο κολοφώνας με τα στοιχεία της έκδοσης: *Per Stephano da Sabio a instantia di M.*

11. Βλ. Legrand, *BH XV-XVI s.*, τ. 1, σσ. 234-235, αριθμ. 98. Το αντίτυπο του Μονάχου αποτελεί μέρος ενός σώματος πολλών παλαιούτων: *Απόκοπος* (1534), *Βατραχομυομαχία* (1539), *Πένθος Θανάτου* (1543), *Αισώπου Μύθοι* (1543), *Δεφαράνας, Λόγοι Διδακτικοί* (1543), *Ανθος Χαρίτων* (1546), *Βελισάριος* (1548), *Αλέξανδρος* (1553), *Απολλώνιος* (1553). Σχετικά, βλ. Legrand, *BH*, ό.π., σσ. 218 (αριθμ. 90), 235 (αριθμ. 100), 238 (αριθμ. 102), 241 (αριθμ. 103), 245 (αριθμ. 105), 274 (αριθμ. 119), 281 (αριθμ. 122), 286 (αριθμ. 129), 289 (αριθμ. 130). Γ. Κεχαγιόγλου, *Λαϊκά Λογοτεχνικά Έντυπα 1: Απόκοπος, Απολλώνιος, Ιστορία της Σωσάννης*, Αθήνα 1982, σ. 44, όπου όμως δεν γίνεται λόγος για το αντίτυπο της Φυλλ. γαδ. Επίσης, βλ. U. Moennig, «Neograeca in Germania. Πορίσματα ενός ερευνητικού προγράμματος», στο: H. Eideneier, U. Moennig, H. Winterwerb, *Neograeca in Germania. Bestände frühneuenglischer und liturgischer Drucke des 16.-18. Jahrhunderts in Bibliotheken des deutschsprachigen Raums*, [KNE/EIE, Τετράδια εργασίας 23], Αθήνα 2000, σ. 29 (αριθ. 28), όπου αναγράφεται ως εκδότης ο Δημήτριος Ζήνος.

12. Όπως μας πληροφορεί ο Legrand (*BGV*, τ. 2, σσ. lix-lxiv), το αντίτυπο του Μιλάνου είναι συσταχωμένο σε τόμο μαζί με άλλα χειρόγραφα ή παλαιότυπα έργα: *Απολλώνιος* (χφ), *Ριμάδα κόρης και νιού* (χφ), *Φαλιέρος, Ιστορία και Όνειρο* (χφ), άτιτλο απόσπασμα από ποίημα επίσης του Φαλιέρου (χφ) (= πρόκειται για τη *Ρίμα παρηγορητική*), *Απόκοπος* (Βενετία 1543), *Δεφαράνας, Λόγοι Διδακτικοί* (Βενετία 1543). Βλ. Φαλ. *Ιστ. όν.*, σ. 49, σημ. 1, και Κεχαγιόγλου, *ΛΛΕ 1*, ό.π., σ. 74.

13. Βλ. και Λ. Πολίτης, *Venezia*, ό.π., σ. 464.

14. Κατά την άποψη του Λ. Πολίτη (ό.π., σσ. 464-465), η απουσία προμετωπίδας στην έκδοση αυτή της Φυλλ. γαδ., καθώς και η απουσία κολοφώνα στην έκδοση, του ιδίου χρόνου, της *Βατραχομυομαχίας* οφείλεται στο ότι «le due opere fossero state pubblicate insieme e costituissero un'edizione unica. Forse non i casuale il fatto che nell'unica copia della *Batrachomyomachia* nella Biblioteca statale di Monaco segua immediatamente la «Φυλλάδα». Tali casi di coedizioni non i difficile trovarne».

*Damiano / di santa Maria. MDXXXIX.*¹⁵

Ο τύπος των τυπογραφικών στοιχείων της έκδοσης, που ανήκουν στον Damiano di Santa Maria, και χρησιμοποιούνται από τους τυπογράφους Nicolini da Sabbio κυρίως για ελληνικά λειτουργικά και λαϊκά λογοτεχνικά βιβλία (1524-1546), είναι ο λεγόμενος τύπος K 2.¹⁶

Η ορθογραφία του κειμένου στην έκδοση δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ικανοποιητική: τα ορθογραφικά λάθη είναι πολλά, και η σύγχυση ανάμεσα σε ομόηχα φωνήεντα μεγάλη.¹⁷ Η στίξη είναι αυθαίρετη, ακολουθεί όμως δικό της νόμο, ανεξάρτητα από το νόημα: το τέλος του πρώτου ημιστίχου δηλώνεται σταθερά με κόμμα· κόμμα, επίσης, υπάρχει στο τέλος του πρώτου στίχου του διστίχου, ενώ στο τέλος του δεύτερου στίχου του διστίχου υπάρχει τελεία στιγμή. Παρέκκλιση από αυτήν την αρχή σπάνια παρατηρείται.¹⁸ Ο τονισμός είναι επίσης αυθαίρετος: γενικά διατηρείται ο λόγιος τονισμός, άσχετα από τη γλωσσική μορφή και το μέτρο του κειμένου,¹⁹ και υιοθετούνται τύποι με τόνο στον πρώτο φθόγγο της καταχρηστικής διφθόγγου:²⁰ ο Στ. Κακλαμάνης κ.ά. θεωρούν το φαινόμενο αυτό επέμβαση επτανήσιου στοιχειοθέτη ή επιμελητή, π.χ. του Δ. Ζήνου. Σε πολλές περιπτώσεις, οι λέξεις δεν χωρίζονται μεταξύ τους,²¹

15. Μολονότι δεν αναγράφεται στον κολοφώνα ο τόπος της έκδοσης, είμαστε απόλυτα βέβαιοι ότι αυτή πραγματοποιήθηκε στη Βενετία, όπου είχαν την έδρα των επιχειρήσεών τους οι Stephano da Sabbio και Damiano di Santa Maria. Για τους δύο άνδρες και τις εκδοτικές δραστηριότητές τους, βλ. Ν. Γ. Κοντοσόπουλος, «Τα εν Βενετία τυπογραφεία ελληνικών βιβλίων κατά την Τουρκοκρατίαν», *Αθηνά* 58 (1954) 293 κ.ε.· E. Follieri, «Su alcuni libri greci stampati a Venezia nella prima metà del cinquecento», στο: *Contributi alla storia del libro italiano. Miscellanea in onore di Lamberto Donati*, Firenze 1969, σσ. 119-164 (και ειδικότερα, σσ. 126-130, 156-164)· Α. Πολίτης, *Venezia*, ό.π., σσ. 451 κ.ε.· E. Layton, «Notes on some printers and publishers of 16th century modern greek books in Venice», *Θησαυρίσματα* 18 (1981) 122 κ.ε.· Απ. Κουμαριανού - Α. Δρούλια - E. Layton, *Το Ελληνικό βιβλίο 1476-1830*, Αθήνα 1986, σσ. 52, 90, 136, 268-269 (και ειδικότερα, σσ. 286-287)· E. Layton, *The Sixteenth Century Greek Book in Italy. Printers and Publishers for the Greek World*, Venice 1994, σσ. 337-354· Κακλαμάνης, «Η ιδέα της “σειράς”», ό.π., σσ. 293-308.

16. Βλ. Layton, «Notes», ό.π., σσ. 127 κ.ε.· Κεχαγιόγλου, *ΛΛΕ* 1, ό.π., σ. 45· Layton, *The Sixteenth Century Greek Book*, ό.π., σσ. 28-29· Κακλαμάνης, «Η ιδέα της “σειράς”», ό.π., σ. 300.

17. Π.χ. *δαμάκη, φαρμάκη, ήτωνα, άφέντι, έπίγεναι, έφόρτονε και έφόρτονα, ποτάση* (= ποτάσσει), *τόριχνα, ήμπόρη, έφόρη, καλοκαίρη, μόσαση, νάβρομε, φαίνετε, στέκη*, (= -ει), *άναστενάξη, ήσε, ό ποῦσε, έγώμε, νά κλαίγει, αλλά και νά σκαύτη, λάχο* (= λάχω), *πάγο* (= πάγω), κ.ά.π.

18. Π.χ., στ. 14, 27, 53, 76, 107, 115, 135 κ.α.

19. Π.χ., *λιβαδίου, συντροφιάν, αφεντία, δροσία, σκυλία, ορδινία, πονηρία, παιδία*, κ.ά.

20. Π.χ., *πίανη* (= πιάνει), *μιάζη* (= μοιάζει), *λογαριάζει, περδικοπίαστης, χοριάτης* (= χωριάτης), *διάφορον, λιμίονα*, κ.ά.π.

21. Π.χ., *ναγρουκήσετε, άθέλετε* (= ά θέλετε), *μετήν* (= με την), *γιανασκαύτη, κείς* (= κ' εις), *κιαυτίνος, τουβρίσκετον, κιοντανεσκόλα, κιαποτήν, λυπήθεκέτον* (= λυπήθηκέ τον), *ναπάνα* (= να πα να), *καμποσονανασάνη*, κ.ά.π.

ενώ άλλοτε ο χωρισμός είναι λανθασμένος.²² Τέλος, δεν λείπουν και περιπτώσεις τυπογραφικών λαθών.²³

Οι αυθαιρεσίες ή ιδιομορφίες, που επισημάνθηκαν μόλις παραπάνω, ως προς την ορθογραφία, τη στίξη, τον τονισμό και τον χωρισμό των λέξεων μεταξύ τους, δεν απαντούν μόνο στην α' έκδοση της Φυλλ. γαδ., αλλά αποτελούν, κατά τεκμήριο, κοινό χαρακτηριστικό του συνόλου, σχεδόν, των βενετικών εκδόσεων δημωδών λογοτεχνικών έργων.

2. Η έκδοση του 1600 (= B²)

Η δεύτερη σωζόμενη βενετική έκδοση του έργου. Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Bodleian Library της Οξφόρδης, με αριθμ. A. 24 Th.²⁴

Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 20 σελίδες. Αρίθμηση υπάρχει στο κάτω δεξιό μέρος των σελίδων recto, μόνο στα φύλλα 1-5 (A, A υ, A υι, A υιι, A υιιι). Δεν υπάρχει σελίδα τίτλου/προμετωπίδα. Στο πάνω μέρος της σελ. 1 υπάρχει διακοσμητική βινιέτα που παριστάνει τεσσεράμισι ομοιόμορφα ελικοειδή σχήματα, και κάτω από αυτήν υπάρχει ο τίτλος του έργου, τυπωμένος σε δύο σειρές: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ / Κιαλουπούς, διήγησις ώραϊα. Ακολουθεί το κείμενο σε μία στήλη και σε στίχους που ομοιοκαταληκτούν ανά δύο. Στον πρώτο στίχο κάθε διστίχου, το αρχικό γράμμα τυπώνεται κεφαλαίο και λίγο πιο αριστερά από το αντίστοιχο του δευτέρου στίχου. Κάθε σελίδα περιλαμβάνει 28 στίχους, εκτός από την 1η που περιλαμβάνει 20 στίχους και την τελευταία, την 20ή, που περιλαμβάνει 16 στίχους. Στην τελευταία σελίδα, αμέσως μετά το τέλος του κειμένου, παρατίθεται ο κολοφώνας, στα ελληνικά: Ένετίησιν. Παρά Άντωνίω τῷ πινέλλω. / ,αχω.²⁵

Η χρονολογία ,αχω, έτσι όπως αναγράφεται στον κολοφώνα της έκδοσης, είναι αδιανόητη για την ελληνική αρίθμηση, αφού το ελληνικό χ αντιστοιχεί στον αραβικό αριθμό 600 και το ω στο 800. Ο E. Legrand σε σχετικό σχόλιό του είχε υποστηρίξει ότι η παρουσία του ω στον ελληνικό αριθμό ,αχω οφείλεται σε τυπογραφικό λάθος: ότι, δηλαδή, ο τυπογράφος

22. Π.χ., οὐ καναπαύτη (= ουκ αναπαύτη), λίγα ἔρα (= λίγ' αέρα), ἀλλεπειδήσα πέδευτος (= ἀλλ' επειδή 'σ' απαίδευτος), ὁ πούσε (= οπού 'σαι), κοιλιούμα πάνου (= κυλιούμ' απάνου), στά μαρτήματα (= στ' αμαρτήματα), μῆ ναλισμονήσης (= μην αλ.), σαλέψηα πέκει (= σαλέψη απέκει) κ.ά.

23. Π.χ., γιακόρη αντί γι' ἀγόρι. κομοίρα αντί κακομοίρα· ἐβλίγλυζε αντί ἐβίγλιζε· μαγαρισκένε αντί μαγαρισμένε· γαλά αντί γελᾶ· ἐχάλεσε αντί ἐχάλασε.

24. Βλ. Legrand, *BH XVII s.*, τ. 5, σ. 3, αριθμ. 3.

25. Για τον τυπογράφο A. Pinelli, βλ. Κοντοσόπουλος, «Τα εν Βεντία τυπογραφεία», ό.π., σσ. 302-303, 339· Layton, *The Sixteenth Century Greek Book*, ό.π., σσ. 429-432.

φος στοιχειοθέτησε το ω στη θέση άλλου στοιχείου, και, κατά την άποψη πάντα του Legrand, αυτό πρέπει να ήταν το α , που είναι και το οπτικά πλησιέστερο στοιχείο προς το ω .²⁶ Με το σκεπτικό αυτό χρονολόγησε την έκδοση στα 1601 και τη συμπεριέλαβε στη *BH* του 17ου αιώνα.²⁷ Όμως, όπως είχα την ευκαιρία να δείξω σε σχετικό σημείωμά μου, το ω της χρονολογίας *αχω* δεν αποτελεί αριθμητικό στοιχείο, αλλά πτωτική κατάληξη, για να δηλωθεί η δοτική πτώση της χρονολογίας: *χιλιοστῶ ἐξακοσιοστῶ*.²⁸ Συνεπώς, κατά την άποψή μου, και σύμφωνα με τα αποδεικτικά στοιχεία που είχα παραθέσει στο σημείωμα εκείνο, η έκδοση αυτή του έργου πραγματοποιήθηκε το 1600 και όχι το 1601.²⁹

Στον τομέα της ορθογραφίας, της στίξης, του τονισμού και των τυπογραφικών λαθών, η έκδοση του 1600 ακολουθεί πιστά την έκδοση του 1539, και, αν δεν υπήρχαν μαρτυρίες για λανθάνουσα έκδοση (ή εκδόσεις;³⁰ ανάμεσα στα 1594 και 1596,³¹ θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι η έκδοση του 1600 αποτελεί άμεση ανατύπωση της έκδοσης του 1539. Σε ελάχιστες περιπτώσεις η έκδοση του 1600 αποκαθιστά λανθασμένες γραφές (ή, σωστότερα, τυπογραφικά λάθη) του κειμένου της έκδοσης του 1539,³² ενώ, αντίθετα, είναι πάρα πολλές οι περιπτώσεις στις οποίες η έκδοση αυτή (του 1600) αλλοιώνει αυθαίρετα ή χειροτερεύει το κείμενο.³³

3. Η έκδοση του 1610 (= B^3)

Η τρίτη σωζόμενη βενετική έκδοση του έργου. Βιβλιογραφήθηκε σχετικά

26. Βλ. Legrand, *BH XVII s.*, ό.π., σ. 2.

27. Βλ. Legrand, *BH XVII s.*, ό.π., σ. 3, αριθμ. 3.

28. Κανονικά, το ω έπρεπε να αποτελεί εκθέτη του χ , να φέρει περισπωμένη και υπογεγραμμένο ι : *αχῶ*.

29. Βλ. Π. Βασιλείου, «Αποκατάσταση χρονολογίας στη *Bibliographie Hellénique* του E. Legrand», *Ο Εραμιστής* 14 (1977) 206-208. Υπενθυμίζω ότι η αποκατάσταση που είχα προτείνει τότε αφορούσε και δύο άλλες εκδόσεις: του *Απολλώνιου* και του *Ιμπέριου*. Επίσης, βλ. Θ. Παπαδόπουλος, *EB*, τ. 1, σσ. 37 (αριθμ. 455), 158 (αριθμ. 2121), 175 (αριθμ. 2328), όπου γίνεται αποδεκτή η χρονολογική αποκατάσταση, που είχα προτείνει για τα τρία έργα. Πρόσφατα, είχα την ευκαιρία να επισημάνω ότι και τέταρτο έργο, εκδομένο και αυτό από τον A. Pinelli, παρουσιάζει το ίδιο ακριβώς με τα προηγούμενα τρία πρόβλημα χρονολογίας (ι : *αχω*). Πρόκειται για έκδοση του *Πένθους Θανάτου*, την οποία ο Θ. Παπαδόπουλος (*EB*, τ. 2, σ. 407, αριθμ. *1046), ενεργώντας σωστά, συμπεριέλαβε στις εκδόσεις του 16ου αιώνα, όμως το χρονικό όριο 1599, που αναγράφεται στο άνω αριστερό μέρος της σελ. 407, είναι λανθασμένο και πρέπει να διορθωθεί σε 1600.

30. Βλ. εδῶ, σ. 116.

31. Βλ. εδῶ, σ. 116.

32. Βλ. εδῶ, σσ. 123 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.).

33. Βλ. εδῶ, σσ. 123 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.).

πρόσφατα, και το μοναδικό (;) γνωστό αντίτυπο βρίσκεται στη Biblioteca Vaticana της Ρώμης, με αριθμ. ΥΥΥ. Ι. 17.³⁴

Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και, στο γνωστό αντίτυπο, 24 σελίδες.³⁵ Αρίθμηση υπάρχει στο κάτω δεξιό μέρος των σελίδων recto, μόνο στα φύλλα 1-5 (Α, Α υ, Α ιι, Α ιιι, Α υ). Από έλεγχο μου, με αφορμή την ένδειξη της αρίθμησης, διαπιστώθηκε ότι, στο αντίτυπο που διαθέτουμε, υπάρχουν δύο παραπανίσια φύλλα, πράγμα που σημαίνει ότι η έκδοση, σε ένα κανονικό αντίτυπό της, θα είχε 20 σελίδες. Από τα δύο αυτά φύλλα το ένα είναι επανάληψη του φ 5 και έχει παρεμβληθεί ανάμεσα στα φφ 5 και 6, ενώ το άλλο είναι επανάληψη του φ 6 και έχει παρεμβληθεί ανάμεσα στα φφ 6 και 7.³⁶ Δεν υπάρχει σελίδα τίτλου/ προμετωπίδα. Στο πάνω μέρος της σελ. 1 υπάρχει διακοσμητική βινιέτα που παριστάνει 5 ελικοειδή κοσμήματα, και κάτω από αυτήν υπάρχει ο τίτλος του έργου, τυπωμένος σε δύο σειρές: ΓΑΔΑ'ΡΟΥ ΛΥΚΟΥ / Κιαλουποϋς, διήγησις ώραϊα. Το κείμενο ακολουθεί την τυπογραφική διάταξη της έκδοσης του 1600.³⁷ Στην τελευταία σελίδα, αμέσως μετά το τέλος του κειμένου, παρατίθεται ο κολοφώνας, στα ελληνικά: Ένετίησι παρά Άντωνίω τῷ Πινέλω. .αχί.³⁸

Στον τομέα της ορθογραφίας, της στίξης, του τονισμού και του χωρισμού των λέξεων η έκδοση του 1610 διέπεται από την ίδια ακριβώς με τις προηγούμενες της εκδόσεις αυθαιρεσία. Το φαινόμενο αυτό πρέπει να θεωρηθεί φυσικό, αφού η έκδοση αυτή φαίνεται ότι αποτελεί άμεση ανατύπωση της έκδοσης του 1600.³⁹

Όπως και στην περίπτωση της έκδοσης του 1600, σε ελάχιστες περιπτώσεις – πέντε συνολικά – η έκδοση του 1610 διορθώνει λανθασμένες γραφές του κειμένου της πρώτης σωζόμενης έκδοσης του έργου.⁴⁰ Αντίθετα, είναι πάρα πολλές οι περιπτώσεις στις οποίες και η έκδοση αυτή αλλοιώνει αυθαίρετα την αρχική, γνωστή μορφή του κειμένου.⁴¹

4. Η έκδοση του 1629 (=B⁴)

Η τέταρτη σωζόμενη βενετική έκδοση του έργου. Γνωστό είναι ένα

34. Βλ. Θ. Παπαδόπουλος, *EB*, τ. 2, σ. 112, αριθμ. *340.

35. Βλ. εδώ, σ. 105.

36. Οι αριθμοί φύλλων αναφέρονται σε κανονικό αντίτυπο της έκδοσης, και όχι στο «κακέτυπο» που διαθέτουμε.

37. Βλ. εδώ, σσ. 103-104.

38. Για τον Α. Pinelli, βλ. εδώ, σημ. 25.

39. Βλ. εδώ, σσ. 103-104 και σσ. 126 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.).

40. Βλ. εδώ, σσ. 123 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.).

41. Βλ. εδώ, σσ. 126 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.).

αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Biblioteca Angelica της Ρώμης, με αριθμ. ΟΟ. 4. 76.⁴²

Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 24 σελίδες. Αρίθμηση υπάρχει στο κάτω δεξιό μέρος των σελίδων recto, μόνο στα φύλλα 2-6 (A 2, A 3, A 4, A 5, A 6). Στο πάνω μέρος της πρώτης σελίδας/προμετωπίδας υπάρχει ο τίτλος του έργου, τυπωμένος σε δύο σειρές: ΓΑΔΑ'ΡΟΥ ΛΥΚΟΥ / Κιαλουπούς, διήγησις ώραϊκα, και κάτω από αυτόν το σήμα του τυπογραφείου A. Pinelli: ένα δέντρο εγγεγραμμένο σε παραλληλόγραμμο διακοσμημένο πλαίσιο.⁴³ Στο κάτω μέρος της σελίδας αναγράφονται, σε δύο σειρές, τα στοιχεία της έκδοσης: ENETIΗΣΙΝ. / Παρά Άντωνίω τῷ Πινέλλω, .αχθ'. Η δεύτερη σελίδα είναι λευκή.

Στο πάνω μέρος της σελ. 3 υπάρχει διακοσμητική βινιέτα με ελικόμορφη φυτική παράσταση, ακολουθεί, τυπωμένος σε δύο σειρές και διορθωμένος,⁴⁴ ο τίτλος του έργου: ΓΑΔΑ'ΡΟΥ ΛΥΚΟΥ / Κιαλουπούς, διήγησις ώραϊα, και κατόπιν, ύστερα από κενό διάστημα, δίνεται το κείμενο, που τελειώνει στην αρχή της σελ. 24. Μετά το τέλος του κειμένου, στη μέση περίπου της σελίδας, επαναλαμβάνεται, σε μικρότερο μέγεθος, η ξυλογραφία της σελ. 1 με το σήμα του τυπογραφείου A. Pinelli, και ακολουθεί, ύστερα από μία διαχωριστική ευθεία γραμμή, ο κολοφώνας με τα στοιχεία της έκδοσης: Ένετήσιν παρά Άντωνίω τῷ Πινέλλω. / .αχθ'.⁴⁵

Το κείμενο ακολουθεί την τυπογραφική διάταξη των τριών προηγούμενων εκδόσεων. Κάθε σελίδα περιλαμβάνει 26 στίχους, εκτός από την 1η που περιλαμβάνει 18 στίχους και την 24η που περιλαμβάνει μόνο δύο στίχους.

Στον τομέα της ορθογραφίας, της στίξης, του τονισμού και του χωρισμού των λέξεων και η έκδοση του 1629 διέπεται από την ίδια με τις προηγούμενες της εκδόσεις αυθαιρεσία. Μια αντιπαραβολή του κειμένου της έκδοσης αυτής με το αντίστοιχο κείμενο των προηγούμενων της εκδόσεων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η έκδοση αυτή πρέπει να αποτελεί άμεση ανατύπωση της έκδοσης του 1610,⁴⁶ εκτός και αν μεσολαβεί/-ούν λανθάνουσα/-ες έκδοση/-εις μεταξύ των ετών 1610-1629.

Σε δύο μόνον περιπτώσεις η έκδοση του 1629 διορθώνει λανθασμένες

42. Βλ. Legrand, *BH XVII s.*, τ. 1, σ. 273, αριθμ. 198.

43. Βλ. Κουμαριανού - Δρούλια - Layton, *Το ελληνικό βιβλίο*, ό.π., σσ. 267-268 και Εικ. 219, όπου, όμως, εσφαλμένα σημειώνεται ότι το τυπογραφικό σήμα ανήκει στον αδελφό του Antonio, Giovanni Pietro Pinelli, ο οποίος, όπως μνημονεύεται σε άλλο σημείο (= σ. 288), αρχίζει την εκτύπωση ελληνικών βιβλίων το 1632.

44. Η διόρθωση αφορά τη λανθασμένη στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα γραφή *ώραϊκα*.

45. Βλ. εδώ, σημ. 25.

46. Βλ. εδώ, σσ. 126 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.).

γραφές του κειμένου της πρώτης σωζόμενης έκδοσης του έργου.⁴⁷ αντίθετα, είναι πάρα πολλές οι περιπτώσεις που και η έκδοση αυτή αλλοιώνει αυθαίρετα ακόμη περισσότερο την αρχική, γνωστή μορφή του κειμένου.⁴⁸

5. Η έκδοση του 1642 (= B⁵)

Η πέμπτη σωζόμενη βενετική έκδοση του έργου. Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Bibliothèque nationale de France, με αριθμ. Υ 556.⁴⁹

Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 20 σελίδες. Αρίθμηση υπάρχει στο κάτω δεξιό μέρος των σελίδων recto, μόνο στα φύλλα 1-5 (A, A u, A ui, A uii, A uiii). Δεν υπάρχει σελίδα τίτλου/προμετωπίδα. Στο πάνω μέρος της σελ. 1 υπάρχει διακοσμητική βινιέτα που παριστάνει 51/2 ομοιόμορφα ελικοειδή σχήματα, ακολουθεί, τυπωμένος σε δύο σειρές, ο τίτλος του έργου: ΓΑΔΑ'ΡΟΥ ΛΥΚΟΥ / Κιαλουπούς, διήγησις ὥραϊα, και κατόπιν, ύστερα από κενό διάστημα, δίνεται το κείμενο που τελειώνει λίγο πιο κάτω από το μέσο της σελ. 20. Μετά το τέλος του κειμένου, παρατίθεται ο κολοφώνας με τα στοιχεία της έκδοσης: *Ε'νετήσι παρά Γωάννη Πετρώ τῷ Πινέλω. / ,αχμβ.*⁵⁰

Το κείμενο ακολουθεί την τυπογραφική διάταξη των προηγούμενων εκδόσεων του έργου.⁵¹ Κάθε σελίδα περιλαμβάνει 28 στίχους, εκτός από την 1η που περιλαμβάνει 20 στίχους και την 20ή που περιλαμβάνει 16 στίχους.

Στον τομέα της ορθογραφίας, της στίξης, του τονισμού και του χωρισμού των λέξεων και η έκδοση αυτή διέπεται από την ίδια με τις προηγούμενες της εκδόσεις αυθαιρεσία.⁵²

Η αξία της έκδοσης του 1642 για την αποκατάσταση του κειμένου είναι, εκτός από δύο περιπτώσεις,⁵³ μηδαμινή, αφού η έκδοση αυτή όχι μόνο συντηρεί τις αλλοιώσεις που είχαν επιφέρει οι προηγούμενες της εκδόσεις στο αρχικό, γνωστό κείμενο του έργου, αλλά το επιβαρύνει και με άλλες.⁵⁴

47. Βλ. εδώ, σσ. 123 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.).

48. Βλ. εδώ, σσ. 128 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.).

49. Βλ. Legrand, *BH XVII s.*, ό.π., σσ. 428-429, αριθμ. 318.

50. Για τον τυπογράφο G. P. Pinelli, βλ. Κοντοσόπουλος, «Τα εν Βενετία τυπογραφεία», ό.π., σσ. 303, 339· Κουμαριανού - Δρούλια - Layton, *Το ελληνικό βιβλίο*, ό.π., σ. 288.

51. Βλ. εδώ, σσ. 101 κ.ε.

52. Βλ. εδώ, σσ. 101 κ.ε., και σσ. 128 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.).

53. Βλ. εδώ, σσ. 123 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.).

54. Βλ. εδώ, σσ. 128 κ.ε. (Συγκρ. Πίν.).

6. Οι υπόλοιπες σωζόμενες εκδόσεις

Όλες οι επόμενες σωζόμενες εκδόσεις της Φυλλ. γαδ., για τις οποίες θα γίνει λόγος στη συνέχεια συνοπτικότερα, έχουν ιστορική μόνον αξία για την κυκλοφορία, τη διάδοση και τη δημοτικότητα του έργου, και είναι οι εξής:

1643: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΙΑΛΟΥΠΟΥ Σ διήγησις ώραϊα:- Ε'ΝΕΤ'Η-ΣΙΝ. ,αχμγ'. Παρά Γ'ωάννη Α'ντωνίω τῷ Γ'ουλιανῶ:- Πουλιέται κοντά εἰς τόν πόντε τοῦ ἁγίου Φαντίνου.⁵⁵

Γνωστά είναι δύο αντίτυπα, από τα οποία το ένα βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Κολλεγίου του Αγίου Αθανασίου (= Ponteficio Collegio Greco di S. Atanasio) της Ρώμης, με αριθμ. B All XVI 13/16,⁵⁶ και το άλλο στη Βιβλιοθήκη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, με αριθμ. 103421.⁵⁷ Η έκδοση έχει σχήμα 160 και 24 σελίδες. Αρίθμηση υπάρχει στο κάτω δεξιό μέρος των σελίδων recto, μόνο στα φύλλα 2-6 (A 2, A 3, A 4, A 5, A 6). Στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα, ακριβώς κάτω από τον τίτλο, υπάρχει τετράγωνη ξυλογραφία, το εικονογραφικό θέμα της οποίας είναι εντελώς άσχετο προς το κείμενο του έργου. Η δεύτερη σελίδα έχει παραμείνει κενή. Στο πάνω μέρος της σελ. 3 υπάρχει διακοσμητική βινιέτα, ακολουθεί ο τίτλος του έργου και αμέσως μετά αρχίζει το κείμενο, που φτάνει ως το μέσο της σελ. 24.

Μέχρι σχετικά πρόσφατα πιστεύαμε ότι ύστερα από την έκδοση του 1643 υπήρχε ένα μεγάλο εκδοτικό (πιθανότατα μόνο βιβλιογραφικό) κενό στις εκδόσεις του έργου.⁵⁸ Όμως, η ανακάλυψη πριν από έντεκα ακριβώς χρόνια ενός αντιτύπου βενετικής έκδοσης της Φυλλ. γαδ. του 1682 ανέτρεψε την εντύπωση αυτή:⁵⁹

1682: ΓΑΔΑΡΟΥ / ΛΥΚΟΥ / ΚΙΑΛΟΥΠΟΥΣ, / Διήγησις ώραϊα./ [ξυλογραφία / ΕΝΕΤΥΗΣΙΝ, ,αχπβ'. / Παρά Α'νδρέα τῷ Γ'ουλιανῶ.

55. Για τον G. A. Giuliani, βλ. Κοντοσόπουλος, «Τα εν Βενετία τυπογραφία», ό.π., σσ. 304-305· Κουμαριανού - Δρούλια - Layton, *Το ελληνικό βιβλίο*, ό.π., σσ. 217, 289.

56. Βλ. Μ. Φώσκολος, «Τα παλαιά ελληνικά βιβλία του Ελληνικού Κολλεγίου του Αγίου Αθανασίου της Ρώμης. Με Συμπληρώσεις στις Βιβλιογραφίες των E. Legrand και Δ. Γκίνη - Β. Μέξα», *Ο Εραμιστής* 9 (1971) 36, αριθμ. 18· Γ. Λαδάς - Α. Χατζηδήμος, *Προσθήκες, διορθώσεις και συμπληρώσεις στην Ελληνική Βιβλιογραφία του Emile Legrand για τους αιώνες XV, XVI, XVII*, Αθήνα, 1976, σ. 129, αριθμ. 168.

57. Βλ. Α. Πολίτης, «Νέο αντίτυπο της ά έκδοσης της "Βοσκοπούλας"», *Ελληνικά* 12 (1952-1953) 440. Τόσο οι Λαδάς - Χατζηδήμος (ό.π., σημ. 56) όσο και ο Θ. Παπαδόπουλος (*ΕΒ*, τ. 1, σ. 175, αριθμ. 2332) αγνοούν την ύπαρξη του δευτέρου αντιτύπου της έκδοσης.

58. Βλ. Φ. Ηλιού, *Προσθήκες στην Ελληνική Βιβλιογραφία. Α' Τα βιβλιογραφικά κατάλοιπα του E. Legrand και του H. Pernot (1515-1799)*, Αθήνα 1973, σ. 145 σημ. 22. Ακόμη, βλ. εδώ, σ. 109.

59. Σχετικά βλ. U. Moennig, «Zwei Bände mit Neograeca der Hallenser Waisenhausbibliothek», *Θησαυρίσματα* 24 (1994) 274-281 (και ειδικότερα σ. 279).

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Waisenhausebibliothek της Halle, με αριθμ. 177 A 24. Η έκδοση έχει σχήμα 8ο (14,7 cm) και απαρτίζεται από 22 (24) σελ. Φέρει φυλλαρίθμηση A10. Το κείμενο τελειώνει στη σελ. 22 με τη λέξη «ΤΕΛΟΣ.». Το τελευταίο, πιθανότατα λευκό, φύλλο λείπει. Το αντίτυπο του 1682 της Waisenhausebibliothek είναι συσταχωμένο σε τόμο με άλλες 5 βενετικές εκδόσεις: το Γεωπονικόν του Αγάπιου Λάνδου (Giuliani 1686), τη Βοσκοπούλα (Giuliani 1682), την Ιστορία της Σωσάννης του Μάρκου Δεφαράνα (Giuliani 1682), το Νουθεσία του Μάρκου Δεφαράνα (Giuliani 1682) και, τέλος, το Χρήσιμος παιδαγωγία (Barbon 1686).⁶⁰

1780: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ, ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΩΡΑΙΟΤΑΤΗ. Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετά πλείστης ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. ἄψπ'. ENETIHSIN, 1780. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίῳ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. CON LICENZA DE' SUPERIORI.⁶¹

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Biblioteca Nazionale Marciana της Βενετίας, με αριθμ. Misc. D. 3150. Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 24 σελίδες. Έχουν εκπέσει οι σελ. 11-14.⁶² Όσον αφορά την έκδοση αυτή, το μόνο πράγμα για το οποίο αξίζει να γίνει λόγος, είναι οι τροποποιήσεις και προσθήκες που επέρχονται στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα: το επίθετο *ώραία* του τίτλου μετατρέπεται σε *ώραιοτάτη*, και με τον τρόπο αυτό διαταράσσεται ο ιαμβικός ρυθμός.⁶³ επίσης, προστίθεται η εκδοτική πληροφορία: *Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετά πλείστης ἐπιμελείας διορθωθεῖσα*.⁶⁴ Κατά τα άλλα, και η έκδοση αυτή έχει όλα τα ψεγάδια των προηγούμενων εκδόσεων.⁶⁵

1781: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΩΡΑΙΑ, Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. ἄψπα'. ENETIHSI,

60. Βλ. U. Moennig, «Zwei Bände», ό.π., σσ. 276-280.

61. Για τον Ηπειρώτη Δημήτριο Θεοδοσίῳ, βλ. Γ. Σ. Πλουμίδης, *Το βενετικόν τυπογραφείον του Δημητρίου και Πάνου Θεοδοσίῳ (1755-1824)* [διδακτορική διατριβή], Αθήνα 1969, σσ. 18 κ.ε.

62. Βλ. Γ. Σ. Πλουμίδης, «Τα παλαιά ελληνικά βιβλία της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης της Βενετίας. Με προσθήκη αγνώστων εκδόσεων», *Ο Εραμιστής* 9 (1971) 261, αριθμ. 23· Γ. Λαδάς - Α. Χατζηδήμος, *Ελληνική Βιβλιογραφία. Συμβολή στο δέκατο όγδοο αιώνα*, τ. 2, Αθήνα 1976, σ. 126, αριθμ. 547.

63. Το επίθετο *ώραιοτάτη* πρωτοεμφανίζεται στον τίτλο του έργου ήδη στη λανθάνουσα έκδοση του 1760 (A. Bortoli). Σχετικά, βλ. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, *Νεοελληνική Φιλολογία, ήτοι Κατάλογος των [...] τυπωθέντων βιβλίων [...]*, τ. 2, Αθήνα 1857, σ. 57, αριθμ. 118, και Legrand, *BH XVIII s.*, τ. 1, σ. 506, αριθμ. 544*.

64. Και ο εκδοτικός φρασεότυπος: *Νεωστί μετατυπωθεῖσα ...*, κτλ. πρωτοεμφανίζεται στην έκδοση του 1760, και στο εξής θα επαναλαμβάνεται σταθερά στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα όλων των κατοπινών εκδόσεων του έργου.

65. Βλ. εδώ, σσ. 101 κ.ε.

1781. *Παρά Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. CON LICENZA DE' SUPERIORI.*⁶⁶

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Biblioteca Nazionale Marciana της Βενετίας, με αριθμ. Misc. Op. 13. Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 24 σελίδες, από τις οποίες 2 έχουν παραμείνει κενές. Στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα, αμέσως κάτω από τον τίτλο του έργου, το σήμα (= μέλισσα) της τυπογραφίας Ν. Γλυκύ.

1793 ή 1797: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ, ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΩΡΑΙΑ, *Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. αψ ζ'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ. 1793. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio.*⁶⁷

Η διαζευκτική χρονολογία προκύπτει από τη σελίδα τίτλου, στην οποία τη μία φορά αναγράφεται με ελληνικούς αριθμούς η χρονολογία 1797, ενώ την άλλη με αραβικούς αριθμούς η χρονολογία 1793. Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, με αριθμ. Ν.Φ. *515z. Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 24 σελίδες, από τις οποίες 2 έχουν παραμείνει κενές. Στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα, αμέσως κάτω από τον τίτλο, το σήμα της τυπογραφίας Ν. Γλυκύ.

1806: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΩΡΑΙΑ, *Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. Ἐνετίησι. 1806. Παρά Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.*⁶⁸

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Βρετανική Βιβλιοθήκη του Λονδίνου, με αριθμ. 868. b.29. Η έκδοση έχει σχήμα 8ο

66. Βλ. Legrand, *BH XVIII s.*, τ. 2, σσ. 355-356, αριθμ. 1033· Κ. Δ. Μέρτζιος, «Κατάλογος των Ενετίησι παρά Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων εκτυπωθέντων και και εκδοθέντων βιβλίων από του 1670-1831», *Ηπ. Χρ.* 10 (1935) 118, αριθμ. 277 [στο εξής: Μέρτζιος, *Κατάλογος I*], όπου ο τίτλος παρατίθεται ελλιπής: *Γαδάρου και αλουπούς διήγησις ώραία*· Γ. Βελουδής, *Das griechische Druck-und Verlagsshaus «Glikis» in Venedig (1670-1854). Das griechische Buch zur Zeit der Türkenherrschaft*, Wiesbaden 1974, σ. 104, αριθμ. 369 [στο εξής: Βελουδής, *Glikis*] (και ελληνόγλωσση έκδοση: Γ. Βελουδής, *Το ελληνικό τυπογραφείο των Γλυκήδων στη Βενετία (1670-1854). Συμβολή στη μελέτη του ελληνικού βιβλίου κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1987).

67. Βλ. Evro Layton, «Greek Bibliography. Additions and Corrections (ci. 1471-1829)», *Θησαυρίσματα* 16 (1979) 106, αριθμ. 39. Όσον αφορά το πρόβλημα της χρονολογίας της έκδοσης (1793 ή 1797) η Layton (ό.π.) αρκείται να σημειώσει: «Notice the discrepancy between the dates», ενώ ο Θ. Παπαδόπουλος (*ΕΒ*, τ. 1, σ. 175, αριθμ. 2337) δέχεται, χωρίς οποιονδήποτε σχολιασμό, το 1793 ως χρονολογία της έκδοσης. Τόσο ο Μέρτζιος (*Κατάλογος I*, σσ. 130-131 και «Κατάλογος Εκδόσεων Νικολάου Γλυκέος. Δεύτερον και τελευταίον παράρτημα», *Ηπ. Χρ.* 11 (1936) 330-332 [στο εξής: *Κατάλογος II*]) όσο και ο Βελουδής (*Glikis*, σσ. 108-111) δεν είχαν επισημάνει και, συνεπώς, δεν κατέγραψαν την έκδοση αυτή.

68. Βλ. *The British Library General Catalogue of Printed Books to 1975*, τ. 118, σ. 247, λ. *Gadaros*. Επίσης, βλ. Μέρτζιος, *Κατάλογος II*, σ. 336, αριθμ. 674, Γκίνης - Μέξας, *ΕΒ*, τ. 1, σ. 64, αριθμ. 388, και Βελουδής, *Glikis*, ό.π., σ. 116, αριθμ. 752, οι οποίοι, όμως, αγνοούν ότι σώζεται αντίτυπο της έκδοσης αυτής.

και 20 σελίδες. Στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα, αμέσως κάτω από τον τίτλο, το σήμα της τυπογραφίας Ν. Γλυκύ.

1813: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΩΡΑΙΑ, *Νεωστί μετατυπωθεῖσα, και μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIÄ. ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ.*⁶⁹

Γνωστά είναι δύο αντίτυπα, από τα οποία το ένα βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων και το άλλο στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, με αριθμ. MGL. 193. Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 20 σελίδες. Στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα, αμέσως κάτω από τον τίτλο, το σήμα της τυπογραφίας Ν. Γλυκύ. Στο πάνω μέρος της σελ. 3 υπάρχει έντεχνη διακοσμητική ξυλογραφία, ακολουθεί ο τίτλος του έργου, και αμέσως μετά αρχίζει το κείμενο, που φτάνει ως το μέσο της σελ. 20.

1814: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΩΡΑΙΑ, *Νεωστί μετατυπωθεῖσα, και μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIÄ. ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. 1814.*⁷⁰

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Biblioteca Universitaria της Πάδοβας, με αριθμ. 3 b 216. Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 20 σελίδες. Στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα, αμέσως κάτω από τον τίτλο, νέος τύπος του τυπογραφικού σήματος Ν. Γλυκύ (= εξάποδη μέλισσα, με τα αρχικά Ν Γ). Στο πάνω μέρος της σελ. 3 υπάρχει διακοσμητική βινιέτα, εγγεγραμμένη σε παραλληλόγραμμο πλαίσιο, ακολουθεί ο τίτλος του έργου, και αμέσως μετά αρχίζει το κείμενο, που εκτείνεται ως το μέσο της σελ. 20.

1818: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΩΡΑΙΑ, *Νεωστί μετατυπωθεῖσα, και μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIÄ. ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. 1818.*⁷¹

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη του Institut de France του Παρισιού, με αριθμ. R 157****. Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 20 σελίδες, και είναι πανομοιότυπη με εκείνην του 1814.

69. Βλ. Γκίνης - Μέξας, *EB*, τ. 1, σ. 120, αριθμ. *746, και Βελουδής, *Glikis*, ό.π. σ. 118, αριθ. 842. Πρβ. Μέρτζιος, *Κατάλογος I, II και K*. Μέρτζιος, «Τρίτον και τελευταίον παράρτημα των παρά Νικολάω Γλυκέι τω εξ Ιωαννίνων εκδόσεων», *Ηπ. Χρ.* 13 (1938) 114-116 [στο εξής: *Κατάλογος III*], όπου απουσιάζει η έκδοση αυτή.

70. Βλ. Γ. Σ. Πλουμίδης, «Τα εν Παδούη παλαιά ελληνικά βιβλία (Biblioteca Universitaria - Biblioteca Civica). Μετά προσθηκών εις τας Βιβλιογραφίας E. Legrand και Δ. Γκίνη - Β. Μέξας», *Θησαυρίσματα* 5 (1968) 234, αριθμ. 22, και Βελουδής, *Glikis*, ό.π., σ. 119, αριθμ. 860. Επίσης, πρβ. Μέρτζιος, *Κατάλογος I, II και III*, όπου απουσιάζει και η έκδοση αυτή.

71. Βλ. Α. Πολίτης, «Βιβλιογραφικά τεκμήρια», *Ο Ερασιστής* 17 (1981) 274, και Φ. Ηλιού, *Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθήκες - Συμπληρώσεις* [KNE/EIE, Τετράδια εργασίας 4], Αθήνα 1983, σ. 33, αριθμ. *160. Επίσης, πρβ. Μέρτζιος, *Κατάλογος I, II και III*, όπου απουσιάζει και η έκδοση αυτή.

1832: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΩΡΑΙΑ Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIÄ. ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. 1832.⁷²

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που βρισκόταν στην ιδιωτική βιβλιοθήκη του Εμμ. Μοσχονά. Η έκδοση έχει σχήμα 16ο και 20 σελίδες. Στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα, αμέσως κάτω από τον τίτλο, νέα παραλλαγή του τυπογραφικού σήματος Ν. Γλυκύ. Στο πάνω μέρος της σελ. 3 υπάρχει διακοσμητική ξυλογραφία, όμοια με εκείνη της έκδοσης του 1813, ακολουθεί ο τίτλος του έργου, και αμέσως μετά αρχίζει το κείμενο, που φτάνει ως το μέσον της σελ. 20.

Κοινό γνώρισμα και των επτά αυτών εκδόσεων, που προέρχονται όλες από την τυπογραφία του Νικολάου Γλυκύ,⁷³ είναι η αποκατάσταση της εσφαλμένης γραφής *ώραιστάτη* του τίτλου (της έκδ. 1780) στο ορθό *ώραία*,⁷⁴ καθώς επίσης και μια προσπάθεια ορθογραφικής βελτίωσης. Κατά τα άλλα, και οι εκδόσεις αυτές συντηρούν τις μορφολογικές, τυπολογικές κ.ά. αλλοιώσεις, που είχαν προκαλέσει σταδιακά στο αρχικό, γνωστό κείμενο του έργου οι προγενέστερες τους εκδόσεις· παράλληλα, επισημαίνεται και κάποια τάση (των επιμελητών-διορθωτών;) για λείανση των διαφόρων ιδιωματικών και δημωδών (κυρίως ρηματικών και ονοματικών) τύπων,⁷⁵ κάτι που αποτελεί γενικότερο φαινόμενο των εκδόσεων δημωδών έργων από τα τέλη του 18ου αιώνα κ.ε.

1836: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΧΑΡΙΗΣ. Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIÄ Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας Φραγκίσκου Ἀνδρεώλα 1886.

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Biblioteca

72. Βλ. Εμμ. Ι. Μοσχονάς, «Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863. Διορθώσεις και συμπληρώσεις», *Ο Εραμιστής* 3 (1965) 14. Εσφαλμένα οι Γκίνης - Μέξας (ΕΒ, ό.π., τ. 1, σ. 322, αριθμ. *2165) αναγράφουν στον τίτλο της έκδοσης: *χαρίης*. Ακόμη, βλ. J. Grimm, *Sendschreiben an Karl Lachmann über Reinhart Fuchs*, Λευψία 1840, σ. 68, σημ.· Δημ. Γκίνης, «Συμπλήρωση του καταλόγου των εκδόσεων Ν. Γλυκέως», *Ηπ. Χρ.* 12 (1937) 178· Γ. Βελουδής, *Glikis*, ό.π., σ. 125, αριθ. 1089.

73. Για την τυπογραφία Ν. Γλυκύ, βλ. Βελουδής, *Glikis*, ό.π., σσ. 13 κ.ε.· Κουμαριανού - Δρούλια - Layton, *Το Ελληνικό βιβλίο*, ό.π., σσ. 135-157, 289-290.

74. Βλ. εδῶ, σσ. 110 κ.ε.

75. Από τα πάμπολλα παραδείγματα αναφέρω ενδεικτικά τα εξής: 17 τοῦ ῥιχνε ἀντί τῶριχνε· 20 ξυλιές ἀντί ξυλές· 48 γλυκύτητα ἀντί γλυκότητα· 49 λέγουν ἀντί λέσι· 57 γιά νά ἀντί μῆνα· εἶναι ἀντί ἔναι (παντού)· υποτ. παθ. αορ. -θῆς ἀντί -τῆς (παντού)· 111 πᾶγμα ἀντί πᾶμα· 120 εὐρέθηκες ἀντί ἠρέθηκες· 134 στανέως ἀντί στανέο· ἐκάμασι ἀντί ἐποίκασι (πολλές φορές)· 273 αὐτή ἀντί αὐτείνη· 299 ἐνδύνομαι ἀντί ἐντύνομαι· 321 βλέπε ἀντί βλέπεσε· 324 ἐγγράφως ἀντί ἐγράφου· 341 ἐγροικήσατε ἀντί ἐγροικήσετε· 440 σαλεύση ἀντί σαλέψη· 455 οὐράν ἀντί ὀράν· 470 δίχως ἀντί διχώς· 533 φρόνησι ἀντί φρόνηση.

Universitaria της Πάδοβας, με αριθμ. 3 b 187. Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 20 σελίδες. Στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα, αμέσως κάτω από τον τίτλο, το τυπογραφικό σήμα του Fr. Andreola (= αναγεννώμενος από την πυρά φοίνικας, και πάνω από την άκρη της δεξιάς του φτερούγας ακτινωτός ήλιος). Επίσης στην προμετωπίδα του γνωστού σήμερα αντιτύπου, αναγράφεται ως χρονολογία έκδοσης το 1886, το οποίο, όπως σημειώνει ο Γ. Σ. Πλουμίδης, «έχει διορθωθεί διά μελάνης της εποχής εις 1836».⁷⁶

1836: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΧΑΡΙΗΣ Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIÀ Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας ΤΟΥ ΦΟΙΝΙΚΟΣ 1836.⁷⁷

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, με αριθμ. MGL. 193. Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 20 σελίδες. Στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα, αμέσως κάτω από τον τίτλο, το τυπογραφικό σήμα της τυπογραφίας του «Φοίνικος» (= αναγεννώμενος από την πυρά φοίνικας), κληρονομημένο από την τυπογραφία του Fr. Andreola.

Η παραγματοποίηση δύο εκδόσεων του έργου μέσα στον ίδιο χρόνο (1836) από δύο διαφορετικούς εκδότες (Fr. Andreola - «Ο Φοίνιξ») αρχικά ξαφνιάζει· δεδομένου, όμως, ότι ακριβώς τον χρόνο αυτό (1836) ο Γεώργιος Διαμαντίδης, ιδρυτής του τυπογραφείου «Ο Φοίνιξ», είχε αγοράσει το τυπογραφείο του Francesco Andreola (βλ. *Ελλην. βιβλ.*, σ. 290), είναι πολύ πιθανόν ο αγοραστής – είτε επειδή από την αγορά δεν είχε στη διάθεσή του ικανό αριθμό αντιτύπων της *Φυλλ. γαδ.*, είτε ανταποκρινόμενος σε υψηλή ζήτησή της – να προχώρησε σε νέα έκδοση του έργου. Η πιθανότητα αυτή μετατρέπεται σε βεβαιότητα, ύστερα από μια πρόχειρη αντιπαραβολή των σωζομένων αντιτύπων των δύο αυτών εκδόσεων: οι τυπογραφικές διαφορές ανάμεσά τους είναι τόσες και τέτοιες, που αποκλείουν ταύτιση της δεύτερης έκδοσης με την πρώτη, από την οποία ο νέος τυπογράφος/εκδότης είχε αφαιρέσει τη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα με την τυπογραφική ένδειξη του Fr. Andreola και είχε προσθέσει νέα με την τυπογραφική ένδειξη του «Φοίνικος».

1848: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΧΑΡΙΗΣ. Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIÀ Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΛΥΚΗ 1848.⁷⁸

76. Βλ. Πλουμίδης, «Τα εν Παδοῦ παλαιά ελληνικά βιβλία», *ό.π.*, σ. 239, αριθμ. 40. Για την ορθότητα της διόρθωσης του 1886 σε 1836, βλ. Τρ. Ε. Σκλαβενίτης, «Προσθήκες στην Ελληνική Βιβλιογραφία (1670-1871)», *Ο Εραμιστής* 15 (1978-1979) 128.

77. Βλ. Γκίνης - Μέξας, *ΕΒ*, *ό.π.*, τ. 1, σ. 383, αριθμ. *2612.

78. Βλ. Γκίνης - Μέξας, *ΕΒ*, *ό.π.*, τ. 2, σ. 201, αριθμ. *4692, και Βελουδής, *Glikis*, *ό.π.*, σ.

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που βρισκόταν στη βιβλιοθήκη Σπυρίδωνος Λοβέρδου, με αριθμ. Κ 1/Ι. Η έκδοση έχει σχήμα 12ο και 20 σελίδες.

1850: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΧΑΡΙΗΣ *Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIA Έκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. 1850.*⁷⁹

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Biblioteca Universitaria της Πάδοβας, με αριθμ. Β. 1399. 20. Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 20 σελίδες.

1857: ΓΑΔΑΡΟΥ, ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΧΑΡΙΗΣ, *Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIA, 1857.*

Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Βρετανική Βιβλιοθήκη του Λονδίνου, με αριθμ. 11586. ee. 35.⁸⁰ Η έκδοση έχει σχήμα 8ο και 20 σελίδες.

1860: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΧΑΡΙΗΣ *Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIA Έκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τοῦ ΦΟΙΝΙΚΟΣ 1860.*

Γνωστά (και βιβλιογραφημένα) είναι δύο αντίτυπα, από τα οποία το ένα βρίσκεται στη Βικελαιά Βιβλιοθήκη του Ηρακλείου Κρήτης και το άλλο στην ιδιωτική βιβλιοθήκη του Γ. Π. Σαββίδη, τώρα: Σπουδαστήριο του Νέου Ελληνισμού στην Αθήνα. Σύμφωνα με πληροφορία του Γ. Κεχαγιόγλου, δύο ακόμη αντίτυπα της έκδοσης αυτής βρίσκονται σήμερα σε ισάριθμες Βιβλιοθήκες των ΗΠΑ: το ένα στη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου του Cincinatti, και το άλλο, με αριθμ. PA 5367.893, στη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου του Harvard. Το δεύτερο αυτό αντίτυπο, πάντα σύμφωνα με την πληροφορία του Κεχαγιόγλου, είναι συσταχωμένο σε τόμο μαζί με άλλες τέσσερις βενετικές εκδόσεις: *Πανουργίες Μπερτόλδου* (1858), *Βίος Μπερτολδίνου* (1864), *Μυθολογικόν Συντίπα* (1858), *Συμφορά Μορέως* (1870).⁸¹ Η έκδοση έχει σχήμα 16ο και 20 σελίδες.

[1863]: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΧΑΡΙΗΣ *Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIA.*

127, αριθμ. 1143.

79. Βλ. Γ. Σ. Πλουμίδης, «Το βενετικό τυπογραφείο του Αγίου Γεωργίου (1850-1882)», *Ο Εραμιστής* 8 (1970) 169-185 [και, ειδικότερα, σ. 178, αριθμ. 4]. Όλγα Κατσιαρδή, «Ἑλληνική Βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθήκες - Συμπληρώσεις», *Ο Εραμιστής* 13 (1976) 140, αριθμ. *5136.

80. Βλ. *The British Library Catalogue*, ό.π., σ. 247. Ακόμη, βλ. Γκίνης - Μέξας, *EB*, ό.π., τ. 3, σ. 41, αριθμ. 7149, όπου, όμως, η έκδοση φέρεται ως λανθάνουσα.

81. Για τα δύο πρώτα αντίτυπα της έκδοσης αυτής, βλ. Ηλιού, *Ελληνική Βιβλιογραφία*, ό.π., σ. 233, αριθμ. *1274, ενώ για τα άλλα δύο, βλ. *Library of Congress, National Union Congress, Pre-1957 Imprints*, τ. 188, σ. 516.

Η έκδοση δεν έχει βιβλιογραφηθεί μέχρι σήμερα. Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που παλαιότερα ανήκε στη βιβλιοθήκη Ν. Γ. Πολίτου και σήμερα βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη του Α.Π.Θ., με αριθμ. εισαγ. 18905. Στη σελίδα τίτλου/προμετωπίδα του αντιτύπου δεν υπάρχει ένδειξη τυπογράφου, ούτε χρονολογία της έκδοσης: κάποιος, όμως, έχει προσθέσει με μελάνη, κάτω ακριβώς από την ένδειξη τόπου, τη χρονολογία 1863. Το ίδιο χέρι, και με την ίδια ακριβώς μελάνη, έχει σημειώσει στο πάνω μέρος της σελίδας τίτλου: *εκ των του Π. Γ. Πολίτου αριθμός 199(33).* / *Potis G. Polites numerus 199(33)*. Η ένδειξη αυτή οδηγεί στο πιθανότατο συμπέρασμα ότι το αντίτυπο αυτό ανήκε στον Παναγιώτη Γ. Πολίτη, πριν περιέλθει στην κατοχή του αδελφού του Νικολάου.

1865: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΧΑΡΙΗΣ Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. EN BENETIA Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τοῦ ΦΟΙΝΙΚΟΣ 1865.

Σύμφωνα με πληροφορία του Γ. Κεχαγιόγλου, αντίτυπο της έκδοσης αυτής, η οποία ως σήμερα ήταν άγνωστη, σώζεται στη Βιβλιοθήκη του Νεοελληνικού Ινστιτούτου της Σορβόννης (= Institut Néo-hellénique, Université de Paris-Sorbonne - Paris IV).

1879: ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΑΛΟΥΠΟΥΣ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΧΑΡΙΕΙΣ Νεωστί μετατυπωθεῖσα, καί μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. BENETIA EK TOY EΛΛHΝ. ΤΥΠΟΓΡΑΦ. Ο ΦΟΙΝΙΞ 1879.⁸²

Σύμφωνα με πληροφορία του Γ. Κεχαγιόγλου, αντίτυπο και αυτής της έκδοσης σώζεται στη Βιβλιοθήκη του Νεοελληνικού Ινστιτούτου της Σορβόννης. Πρόσφατα έγινε γνωστή η ύπαρξη και δευτέρου αντιτύπου της έκδοσης αυτής στη Βιβλιοθήκη του Ε.Λ.Ι.Α.⁸³

Οι παραπάνω σωζόμενες εκδόσεις (των ετών 1836, 1848, 1850, 1857, 1860, 1863, 1865, 1879) έχουν το εξής κοινό χαρακτηριστικό: μετατρέπουν το επίθετο *ώραία* του τίτλου σε *χαρίης* (*χαρίεις* στην έκδ. του 1879).⁸⁴ Κατά τα άλλα, και οι εκδόσεις αυτές συντηρούν στο κείμενο του έργου τις αυθαίρετες αλλοιώσεις των προγενέστερών τους εκδόσεων.⁸⁵

Τέλος, πρέπει να μνημονεύσω εδώ - μολονότι δεν προέρχονται από τυπογραφείο της Βενετίας - άλλες δύο εκδόσεις, του 1861 (Αθήνα, Δ. Σ.

82. Βλ. Ν. Γ. Μαυρός, *Ελληνική Βιβλιογραφία 1864-1897* (ανέκδοτη, στην κατοχή του Άλκη Αγγέλου), αριθμ. *7788 του έτους 1879, όπου η έκδοση αναγράφεται ως λανθάνουσα.

83. Βλ. Πόπη Πολέμη, *Η Βιβλιοθήκη του ΕΛΙΑ. Ελληνικά βιβλία 1864-1900. Πρώτη καταγραφή*, Αθήνα 1990, σ. 182, αριθμ. 2122.

84. Το ίδιο χαρακτηριστικό γνώρισμα εμφανίζεται και στις λανθάνουσες εκδόσεις του έργου των ετών 1862, 1871, -1900, ενώ στην επίσης λανθάνουσα έκδοση του 1864 το επίθετο μετατρέπεται σε *χαριστάτη*. Σχετικά, βλ. εδώ, σ. 119.

85. Βλ. εδώ, σσ. 103 κ.ε.

Κοπιδάς & Σία)⁸⁶ και του 1882 (Αθήνα, Δ. Α. Φέξης),⁸⁷ οι οποίες έχουν το ίδιο με τις προηγούμενες οκτώ κοινό χαρακτηριστικό: το επίθετο *ώραία* του τίτλου έχει μετατραπεί σε *χαρίης* (*χαρίεις* στην έκδ. του 1882).

7. Οι βιβλιογραφημένες (ή μη) λανθάνουσες εκδόσεις

Εκτός από τις είκοσι τρεις σωζόμενες εκδόσεις της Φυλλ. γαδ., για τις οποίες έγινε λόγος στις προηγούμενες σελίδες, άλλες είκοσι μία, τουλάχιστον, εκδόσεις λανθάνουν. Από αυτές, μερικές έχουν βιβλιογραφηθεί ή είναι γνωστές και χρονολογημένες με ακρίβεια, ενώ για τις υπόλοιπες οι ενδείξεις προέρχονται από αρχαιακές πηγές και από καταλόγους των βενετικών τυπογραφείων ή βιβλιοπωλείων της Αθήνας και της Κωνσταντινούπολης.⁸⁸

Οι (πράγματι ή φαινομενικά) λανθάνουσες εκδόσεις είναι, με χρονολογική σειρά, των ετών: 1594/6 (Fr. Giuliani - E. Γλυζούνης),⁸⁹ -25.11.

86. Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη της Ecole Nationale des Langues Orientales (τώρα INALCO) του Παρισιού, με αριθμ. Mél. 8o 563⁽¹³⁾. Βλ. Γ. Βελουδής, «Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθήκες», *Ο Εραμιστής* 4 (1966) 187, αριθμ. *A581.

87. Γνωστό είναι ένα αντίτυπο, που σήμερα βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη του Ε.Λ.Ι.Α. Σχετικά, βλ. Πόπη Πολέμη, *Η Βιβλιοθήκη του ΕΛΙΑ*, ό.π., σ. 220, αριθ. 2573.

88. Βλ. και εδώ, σημ. 37.

89. Βλ. Φ. Ηλιού, «Σημειώσεις για τα “τραβήγματα” των ελληνικών βιβλίων τον 16ο αιώνα», *Ελληνικά* 28 (1975) 102-141 (και, ειδικότερα, σσ. 119 κ.ε.). Σύμφωνα με παλαιότερη πληροφορία του Γ. Κεχαγιόγλου, η έκδοση προέρχεται από το τυπογραφείο του Francesco Giuliani, με τον οποίο ο Γλυζούνης είχε συνάψει συνεταιρισμό, πιθανότατα στα τέλη του 1593 ή τις αρχές του 1594. Για τον συνεταιρισμό αυτό, βλ. Μέρτζιος, *Θωμάς Φλαγγίνης και ο Μικρός Ελληνομνήμων*, Αθήνα 1939, σσ. 205 και 214. Πρβ. και Κουμαριανού - Δρούλια - Layton, *Το Ελληνικό βιβλίο*, ό.π., σσ. 90 και 289, μέσα από τις οποίες δημιουργείται στον αναγνώστη η εσφαλμένη εντύπωση ότι ο Γλυζούνης συνεργάστηκε με τους Giovanni Antonio Giuliani και Andrea Giuliani, οι οποίοι δρουν στα 1631-1656 (ο πρώτος) και 1656-1690 (ο δεύτερος), δηλαδή πολύ αργότερα από τον θάνατο του Γλυζούνη (1596), ενώ για τον Francesco Giuliani, τον πραγματικό συνεργάτη/συνεταίρο του Γλυζούνη, δεν γίνεται η παραμικρή νύξη σ' ολόκληρο το βιβλίο.

Στο παλαιό Αρχείο του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας σώζονται και άλλες, ανέκδοτες πληροφορίες για την εκδοτική δραστηριότητα του Γλυζούνη (αποστολές βιβλίων, λογαριασμοί κτλ.) από το 1583 κ.ε.: ειδικότερα, ανάμεσα στις καταγραφές των συναλλαγών του Γλυζούνη, που αφορούν το 1594, αναφέρονται και αριθμοί αντιτύπων της Φυλλ. γαδ., του *Απόκοπου*, του *Απολλώνιου* και του *Ιμπερίου*, πέραν από εκείνους τους αριθμούς που αναφέρουν οι Μέρτζιος (ό.π., σσ. 208-209) και Ηλιού (ό.π., σσ. 120, 127). Τα νέα αυτά στοιχεία οδηγούν σε ένα πιθανό και σε ένα σίγουρο συμπέρασμα: (α) ο Εμμ. Γλυζούνης πρέπει να βρίσκεται οριστικά εγκατεστημένος στη Βενετία ήδη από το 1583, και όχι από το 1586, όπως πιστευόταν ως σήμερα (πρβ. Μέρτζιος, ό.π., σ. 203, και Κουμαριανού - Δρούλια - Layton, *Το Ελληνικό βιβλίο*, ό.π., σ. 288). (β) Η έκδοση των τεσσάρων έργων (= *Απόκοπος*, *Απολλώνιος*, *Φυλλ. γαδ.*, *Ιμπεριος*) πραγματοποιήθηκε το 1594, ή νωρίτερα, και όχι το 1594-1596, όπως υπέθεσε ο Ηλιού

1680 (Ν. Γλυκύς),⁹⁰ -1712 (Ν. Σάρος - Α. Bortoli),⁹¹ -1720 (;) (Ν. Σάρος - Α. Bortoli),⁹² 1720/6 (;),⁹³ -1740 (Ν. Σάρος - Α. Bortoli),⁹⁴ -1749 (Α. Bortoli),⁹⁵ -1752 (;) (Α. Bortoli),⁹⁶ -1755 (;) (Α. Bortoli),⁹⁷ 1760 (Α. Bortoli),⁹⁸ -1766 (;) (Α. Bortoli),⁹⁹ -1780 (Ν. Γλυκύς),¹⁰⁰ -1802 (;) (Ν.

(ό.π., σσ. 126-127). Για περισσότερες πληροφορίες για τον συνεταιρισμό Ε. Γλυζούνη - Fr. Giuliani και την εκδοτική τους δραστηριότητα, βλ. Layton, *The sixteenth Century Greek Book*, ό.π., σσ. 257-259, 291-296, 303-315, και Κακλαμάνης, «Η ιδέα της "σειράς"», ό.π., σσ. 295, 344-345.

90. Βλ. Βελουδής, *Glikis*, ό.π., σ. 137. Αν η έκδοση αυτή, για την οποία δεν διαθέτουμε καμιά άλλη πληροφορία, προέρχεται όντως από το τυπογραφείο του Ν. Γλυκύ, τότε το μεγάλο χρονικό κενό των 101, τουλάχιστον, χρόνων που υπάρχει ανάμεσα σ' αυτήν και την αμέσως επόμενη, επίσης του Γλυκύ, γνωστή έκδοση του έργου (1781. βλ. εδώ, σ. 110), οδηγεί αυτόματα στην υπόθεση ότι ανάμεσα στις δύο αυτές εκδόσεις πρέπει να λανθάνουν και άλλες - άγνωστο πόσες - πάντα του τυπογραφείου Ν. Γλυκύ.

91. Βλ. Μ. Ι. Μανούσακας, «Ο πρώτος έντυπος αυτοτελής ελληνικός βιβλιοπωλικός κατάλογος (1712) των τυπογράφων Σάρου/Bortoli της Βενετίας», *Τα Ιστορικά* τ. 3 (τεύχ. 5, Ιούνιος 1986) 215. Για τους τυπογράφους Ν. Σάρο και Α. Bortoli, βλ. Κ. Δ. Μέριτζιος, «Ανέκδοτα Ηπειρωτικά Μνημεία», *Ηπ. Χρ.* 13 (1938) 103-106· Κοντοσόπουλος, «Τα εν Βενετία τυπογραφεία», ό.π., σσ. 307-309· Γ. Πλουμίδης, «Tre tipografie di libri greci: Salicata, Sabio e Bortoli», *Ateneo Veneto* 9 (1971) 247 κ.ε.· Κουμαριανού - Δρούλια - Layton, *Το Ελληνικό βιβλίο*, ό.π., σσ. 157, 160, 206, 208 και 217 (όπου εσφαλμένα αναγράφεται ότι ο κατάλογος του 1720 του Α. Bortoli είναι ο πρώτος έντυπος αυτοτελής κατάλογος), 289.

92. Η έκδοση αναγράφεται στο δεύτερο γνωστό αυτοτελή κατάλογο (1720) των Σάρου - Bortoli, και δεν αποκλείεται αυτή να ταυτίζεται με εκείνην του καταλόγου (1712) των ίδιων τυπογράφων. Βλ. Ηλιού, *Προσθήκες*, ό.π., σσ. 143-155 (και, ειδικότερα, σ. 145), 322 (αριθμ. 133), και εδώ, σημ. 88.

93. Σύμφωνα με πληροφορία του Γ. Κεχαγιόγλου, στα κατάλοιπα της εμπορικής αλληλογραφίας του εμπορικού οίκου Σελέκη - Σάρου, η οποία βρίσκεται στο παλαιό Αρχείο του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας, σώζονται μαρτυρίες για παραγγελίες και αποστολές μικρών ποσοτήτων αντιτύπων της *Φυλλ. γαδ.*, το 1725 και το 1726. Οι ποσότητες αυτές ενδέχεται να αντιστοιχούν σε αβιβλιογράφητη/-ες έκδοση/-όσεις ανάμεσα στα 1720-1726, ή να ανήκουν στην έκδοση -1720 (βλ. εδώ, σημ. 89). Λιγότερο πιθανή φαίνεται η περίπτωση τα αντίτυπα αυτά να ανήκουν στην έκδοση -1712 (βλ. εδώ, σημ. 88).

94. Βλ. Λαδάς - Χατζηδήμος, *Συμβολή*, ό.π., τ. 1, σσ. 43-45 (αριθμ. 28).

95. Βλ. Αλέξης Πολίτης, «Βιβλιογραφικά τεκμήρια», *Ο Εραμιστής* 17 (1981) 275-276.

96. Βλ. Legrand, *BH XVIII s.*, τ. 1, σσ. 402-403 (αριθμ. 404). Δεν αποκλείεται η έκδοση αυτή, που αναγράφεται στον κατάλογο των βιβλίων του Α. Bortoli, να ταυτίζεται με εκείνην του 1749 (βλ. εδώ, σημ. 92).

97. Βλ. Γ. Σ. Πλουμίδης (επιμ.), *Πρόλογοι και κατάλογοι τυπογραφείων Βενετίας και Βιέννης (1668-1876)*, Αθήνα 1978, σ. 5.

98. Βλ. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, *Νεοελληνική Φιλολογία*, ό.π., τ. 2, σ. 57 (αριθμ. 118), και Legrand, *BH XVIII s.*, τ. 1, σ. 506 (αριθμ. 544). Πρβ. Λαδάς - Χατζηδήμος, *Συμβολή*, τ. 1, σ. 105 (αριθμ. 85). Ακόμη, βλ. Φ. Ηλιού, «Εκδόσεις των Ανδραγαθειών Μιχαήλ Βοεβόδα και ένας βιβλιοκατάλογος του Bortoli», *Μνήμων* 10 (1985) 295-306.

99. Δεν αποκλείεται η έκδοση αυτή να ταυτίζεται με εκείνην του 1760. Σχετικά, βλ. Legrand, *BH XVIII s.*, τ. 2, σ. 39 (αριθμ. 630), και εδώ, σημ. 95.

100. Η πρώτη, απ' ό,τι μαρτυρείται, έκδοση του έργου από την τυπογραφία Ν. Γλυκύ, που σήμερα λανθάνει. Σχετικά, βλ. Ζαχ. Ν. Τσιρπανλής, «Μαρτυρίες για το εμπόριο του

Γλυκύς),¹⁰¹ -1805 (;) (Ν. Γλυκύς),¹⁰² 1809 (Ν. Γλυκύς),¹⁰³ 1810/2 (;) (Ν. Γλυκύς),¹⁰⁴ -1812 (Π. Θεοδοσίου),¹⁰⁵ 1819 (Ν. Γλυκύς),¹⁰⁶ 1820/ 1 (;) (Ν. Γλυκύς),¹⁰⁷ -1833 (Fr. Andreola;),¹⁰⁸ 1833 (Ν. Γλυκύς),¹⁰⁹ -1835 (;) (Ν.

ελληνικού βιβλίου (1780, 1783)», *Δωδώνη* 10 (1981) 139-165 (και, ειδικότερα, σσ. 142-145, 153).

101. Η έκδοση αναγράφεται στη σελ. 5 του *Καταλόγου των βιβλίων της τυπογραφίας Νικολάου Γλυκύ* (Βενετία 1802), και δεν αποκλείεται αυτή να ταυτίζεται με εκείνην του 1793 (βλ. εδώ, σ. 110 και σημ. 67). Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη Αθηνών.

102. Η έκδοση αναγράφεται στη σελ. 5 του *Καταλόγου των βιβλίων της τυπογραφίας Νικολάου Γλυκύ* (Βενετία 1805). Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Δεν αποκλείεται και η έκδοση αυτή να ταυτίζεται με εκείνην του 1793 (βλ. εδώ, σ. 110 και σημ. 67 και 101), μολονότι, κατά την άποψή μου, είναι περισσότερο πιθανό αυτή να ταυτίζεται με εκείνην του 1802, δηλαδή να πρόκειται για λανθάνουσα έκδοση καμωμένη ανάμεσα στα 1800 με 1802.

103. Βλ. Μέρτζιος, *Κατάλογος* II, σ. 337 (αριθμ. 691). Πρβ. Βελουδής, *Glikis*, ό.π., σ. 117, όπου η έκδοση αυτή δεν συμπεριλαμβάνεται ανάμεσα στις άλλες εκδόσεις Γλυκύ του 1809.

104. Βλ. Μέρτζιος, *Κατάλογος* I, σσ. 158-171, όπου αναδημοσιεύεται *Κατάλογος των κοινών βιβλίων της τυπογραφίας Νικολάου Γλυκύ* (Βενετία 1812). Σύμφωνα με τη χρονολογία αυτού του καταλόγου Γλυκύ, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η έκδοση αυτή ή ταυτίζεται με εκείνην του 1809 ή αποτελεί νέα, καμωμένη ανάμεσα στα 1810 με 1812. Πάντως, πρέπει να σημειωθεί εδώ, ότι, ενώ ο κατάλογος, αντίτυπο του οποίου σήμερα βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, φέρει τη χρονολογία 1812, η *εϊδησις* [του τυπογράφου], η οποία προτάσσεται στον κατάλογο αυτό, φέρει ημερομηνία: *Ιουλίου 15. 1816*.

105. Βλ. σελ. 7 του *Καταλόγου των βιβλίων της τυπογραφίας Πάνου Θεοδοσίου του εξ Ιωαννίνων* (Βενετία 1812), όπου ο τίτλος του έργου παρατίθεται ως εξής: *Γαϊδάρου Λύκου και Άλωποϋς, διήγησις άστεία*. Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Για τον τυπογράφο Πάνο Θεοδοσίου, βλ. εδώ, σημ. 61.

106. Βλ. Φ. Ηλιού, «Un projet bibliographique d'Emile Legrand: La "Bibliographie Hellenique du XIX siècle"», *BNJ* 22 (1977) 41 (αριθμ. 71).

107. Βλ. σελ. 12 του *Καταλόγου των κοινών βιβλίων της τυπογραφίας Νικολάου Γλυκύ* (Βενετία 1821). Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Αν η έκδοση, που αναγράφεται στον κατάλογο αυτό, δεν ταυτίζεται με εκείνην του 1819, τότε θα πρόκειται για λανθάνουσα έκδοση του 1820/1.

108. Βλ. σελ. 4 του *Καταλόγου Βιβλίων Έλληνικών διαφόρων, Έκκλησιαστικών, Ιστορικών, και Σχολαστικών τών εύρισκομένων και πολουμένων [sic], Έν τή ένταύθα Έλληνική Τυπογραφία τή πρό όλίγου συστηθείση, παρά Φραγκίσκου Άνδρεόλα* (Βενετία 1833). Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Στο verso της σελίδας τίτλου του καταλόγου υπάρχει η εξής έντυπη σημείωση του Andreola: «Τά διά άστερίσκου (*) σημειούμενα έξωθεν Βιβλία έξεδόθησαν νεωστί έν τή τυπογραφία μου. έκείνα δέ τά χωρίς τούτου τού σημείου, είναι έκδεδομένα εις άλλας Τυπογραφίας». Επειδή στον κατάλογο αυτό η έκδοση της Φυλλ. γαδ. δεν σημειώνεται με αστερίσκο, συμπεραίνω ότι αυτή δεν προέρχεται από το τυπογραφείο του Fr. Andreola, αλλά από άλλο τυπογραφείο, πιθανότατα του Πάνου Θεοδοσίου, αφού «το 1829 το τυπογραφείο Θεοδοσίου πέρασε στα χέρια του Ιταλού Francesco Andreola» (βλ. Κουμαριανού - Δρούλια - Layton, *Το Έλληνικό βιβλίο*, ό.π., σ. 290).

109. Βλ. Μέρτζιος, *Κατάλογος* III, σ. 115 (αριθμ. 38). Πρβ. Βελουδής, *Glikis*, ό.π., σ. 126, όπου δεν έχει αναγραφεί ούτε η έκδοση αυτή ούτε καμιά άλλη άλλου έργου, καμωμένη το 1833.

Γλυκός),¹¹⁰ -1839 (Αθήνα ; - Κ. Γκαρπολάς;),¹¹¹ 1837/46 (Ν. Γλυκός),¹¹² 1856 (Αθήνα),¹¹³ -1861 (τυπογρ. Αγίου Γεωργίου),¹¹⁴ 1862 (τυπογρ. Αγίου Γεωργίου),¹¹⁵ 1864,¹¹⁶ 1871,¹¹⁷ -1873,¹¹⁸ -1884,¹¹⁹ -1898 (τυπογρ. του Φοίνικος),¹²⁰ -1900 (;),¹²¹ -1905 (;).¹²²

110. Βλ. σελ. 7 του *Καταλόγου των κοινών βιβλίων της τυπογραφίας Νικολάου Γλυκού* (Βενετία 1835). Δύο αντίτυπα του καταλόγου αυτού βρίσκονται σήμερα στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Αν η έκδοση που περιλαμβάνεται στον κατάλογο αυτό δεν ταυτίζεται με εκείνην του 1833 (βλ. εδώ, σημ. 109), τότε πρόκειται για λανθάνουσα έκδοση καμωμένη στα 1834/5.

111. Βλ. σελ. 6 του *Καταλόγου του βιβλιοπωλείου Κωνσταντίνου Γκαρπολά. Βιβλιοπωλείον, Τυπογραφείον, Χυτήριον και Βιβλιοδετεείον* (Αθήνα, Μάιος 1839). Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη Αθηνών. Ο Γκαρπολάς, όταν δεν πρόκειται για δικές του εκδόσεις, αναγράφει δίπλα στον τίτλο του κάθε έργου τον τόπο της έκδοσής του, πράγμα που δεν συμβαίνει στην περίπτωση της *Φυλλ. γαδ.*, και από αυτό εικάζω ότι μάλλον πρόκειται για έκδοση του τυπογραφείου του.

112. Βλ. σελ. 9 του *Νέου Καταλόγου των πωλουμένων βιβλίων της τυπογραφίας Νικολάου Γλυκού* (Βενετία 1846). Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Η δεκαετής απόσταση του καταλόγου από την τελευταία σωζόμενη, γνωστή έκδοση του έργου (= 1836) καθιστά πολύ λίγο πιθανή την περίπτωση να ταυτίζεται η έκδοση που περιλαμβάνεται στον κατάλογο του 1846 με εκείνην του 1836, και μάλλον πρόκειται για έκδοση καμωμένη στα 1837/46.

113. Βλ. Δ. Ι. Πάλλας, «Βυζαντινόν υπέρθυρον του Μουσείου Κορίνθου απλώς αισώπειος μύθος ή το Συναξάριον του Τιμημένου Γαδάρου», *ΕΕΒΣ* 30 (1960-1961) 417, σημ. 2, όπου σημειώνονται τα εξής: «Πρβλ. και την έκδοσιν Αθηνών υπό τον τίτλον *Γαδάρου, λύκου και άλεποδς διήγησις χαρίης*, Αθήναι 1856».

114. Βλ. Πλουμίδης, *Πρόλογοι*, ό.π., σ. 99. και εδώ, σημ. 79.

115. Βλ. Ηλιού, *Un projet*, ό.π., σ. 87 (αριθμ. 319).

116. Βλ. Κουμανούδης, *ΕΒ*, τ. 3, σ. 109, και Μαυρός, *ΕΒ*, ό.π., αριθμ. 28 του έτους 1864. Ούτε ο Κουμανούδης ούτε ο Μαυρός αναφέρουν το βενετικό τυπογραφείο που πραγματοποίησε την έκδοση αυτή της *Φυλλ. γαδ.*

117. Βλ. W. Wagner, *Carmina graeca medii aevi*, Λειψία 1874, σ. 124 (κριτ. υπόμν.). Και στην περίπτωση της έκδοσης του 1871 δεν γίνεται μνεία του βενετικού τυπογραφείου που πραγματοποίησε την έκδοση αυτή.

118. Βλ. σελ. 47 του *Καταλόγου του Βιβλιοπωλείου των αδελφών Δεπάστα* (Γαλατάς Κων/πολης, Μάιος 1873). Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη Αθηνών. Είναι πολύ πιθανό, η έκδοση που αναγράφεται στον κατάλογο αυτό να ταυτίζεται με εκείνην του 1871 (βλ. εδώ, σημ. 117).

119. Βλ. σελ. 174 του *Καταλόγου του Βιβλιοπωλείου των αδελφών Δεπάστα* (Γαλατάς Κων/πολης, 1 Αυγούστου 1884). Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη Αθηνών. Και στην περίπτωση αυτή πρέπει να δεχτούμε ότι η αναγραφή στον κατάλογο αυτό αφορά την έκδοση του 1879 (βλ. και εδώ, σημ. 82).

120. Βλ. σελ. 6 του *Καταλόγου βιβλίων εκκλησιαστικών και άλλων εκδοθέντων υπό του Ελληνικού τυπογραφείου Ο Φοίνιξ* (Βενετία, α' Ιανουαρίου 1898). Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη Αθηνών.

121. Βλ. σελ. 150 του *Γενικού καταλόγου βιβλίων των Βιβλιοπωλείων Δεπάστα - Σφύρα - Γεράρδου* (Γαλατάς Κων/πολης, Αύγουστος 1900). Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη Αθηνών. Είναι πολύ πιθανό, η έκδοση που αναγράφεται στον κατάλογο αυτό να ταυτίζεται με εκείνην του 1898. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι στον *Κατάλογο βιβλίων* του έτους 1904 του ίδιου βιβλιοπωλείου δεν υπάρχει αναγραφή

Συνοψίζοντας όσα έχουν εκτεθεί στο άρθρο αυτό σχετικά με την παράδοση του κειμένου της Φυλλ. γαδ., καταλήγουμε στα εξής: Η πρώτη σωζόμενη βενετική έκδοση B¹ (= 1539) της Φυλλ. γαδ. παρέχει κείμενο ικανοποιητικό· ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις για τις οποίες χρειάζεται να καταφύγουμε στις κατοπινές της επανεκδόσεις για να αποκαταστήσουμε κάποια εσφαλμένη ή προβληματική γραφή του κειμένου. Τα αρνητικά στοιχεία, που επισημάνθηκαν στο κείμενο της έκδοσης του 1539, δεν αποτελούν, όπως έχω ήδη σημειώσει, ιδιαίτερο γνώρισμα της Φυλλ. γαδ., αλλά κοινό χαρακτηριστικό όλων των παλαιότυπων εκδόσεων έργων της δημόδους γραμματείας μας.

Στη συνέχεια αυτού του άρθρου θα επιχειρήσω, με τη βοήθεια συγκριτικών πινάκων, να δείξω – επιβεβαιώνοντας έτσι παλαιότερη σχετική άποψη του Λίνου Πολίτη – ότι καθεμιά από τις διαδοχικές εκδόσεις της Φυλλ. γαδ. στην ουσία αποτελεί ανατύπωση της προηγούμενης της, και αλλοιώνει προοδευτικά την αρχική, γνωστή μορφή του κειμένου. Συνεπώς, όπως θα φανεί, η αξία των επανεκδόσεων της Φυλλ. γαδ. είναι περισσότερο ιστορική και διόλου ουσιαστική για την αποκατάσταση του κειμένου.

8. Συγκριτικοί Πίνακες των λανθασμένων/διορθωμένων γραφών στις πέντε πρώτες (σωζόμενες) βενετικές εκδόσεις

Π ρ ο σ η μ ε ί ω μ α

Οι πέντε Πίνακες που ακολουθούν, καταρτίστηκαν με διπλό σκοπό: (α) να παρουσιάσουν την προοδευτική αλλοίωση του κειμένου της Φυλλ. γαδ. από έκδοση σε έκδοση, και (β) να δείξουν την προέλευση κάθε έκδοσης από την αμέσως προηγούμενή της, ακόμη και όταν ενδέχεται να μεσολαβούν λανθάνουσες ενδιάμεσες

Για τη σωστή ανάγνωση των Πινάκων δίνονται οι εξής απαραίτητες διευκρινίσεις:

(1) Κάθε Πίνακας απαρτίζεται από πέντε κάθετες στήλες, που

της Φυλλ. γαδ., και αυτό προφανώς σημαίνει πως τη χρονιά αυτή είχαν ήδη εξαντληθεί τα αντίτυπα που διέθετε το βιβλιοπωλείο αυτό.

122. Βλ. Τιμολόγιον βιβλίων και μουσικών τεμαχίων εκδοθέντων παρ' ημίν [...], Εν Αθήναις, Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Δ. Φέξη, Κατά Μάιον 1905, σ. 74. Αντίτυπο του καταλόγου αυτού βρίσκεται σήμερα στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη Αθηνών. Από διάφορα στοιχεία που παρέχει ο κατάλογος αυτός στις σσ. 68 και 72 κ.ε. προκύπτει ότι η έκδοση μάλλον προέρχεται από το τυπογραφείο του Φοίνικος, και πρέπει να είχε πραγματοποιηθεί πριν από τον Ιούλιο του 1901, χρονιά κατά την οποία το τυπογραφείο αυτό πουλήθηκε στον Γεώργιο Δ. Φέξη.

καθεμιά τους αντιστοιχεί σε μία έκδοση.

(2) Κάθε Πίνακας αφορά, κατά κύριο λόγο, τις πρωτοεμφανιζόμενες σε μία έκδοση λανθασμένες γραφές και, συμπληρωματικά, τις αντίστοιχές τους (σωστές, διαφορετικά λανθασμένες, αποκαταστημένες ή διορθωμένες) γραφές των άλλων τεσσάρων εκδόσεων. Πιο συγκεκριμένα, στον Πίνακα I και στην κάθετη στήλη B^1 παραθέτονται, πλάγια οι λανθασμένες γραφές της έκδοσης B^1 , ενώ στις επόμενες τέσσερις κάθετες στήλες ($= B^2, B^3, B^4, B^5$) παραθέτονται οι αντίστοιχοι με τις γραφές της πρώτης κάθετης στήλης ($= B^1$) τύποι, οι οποίοι μπορεί να είναι ή όμοιοί τους, πράγμα που δηλώνεται με κενό στη στήλη, ή διορθωμένοι, οπότε παραθέτονται χωρίς υπογράμμιση, ή, τέλος, διαφορετικά λανθασμένοι, οπότε παραθέτονται υπογραμμισμένοι με διακεκομμένη γραμμή. Για παράδειγμα, στην πρώτη κάθετη στήλη ($= B^1$) του Πίνακα I η γραφή «μαντεύτρα» του στ. 508 της έκδοσης B^1 είναι λανθασμένη, γι' αυτό παρατίθεται με πλάγια στοιχεία· στις δύο επόμενες κάθετες στήλες ($= B^2$ και B^3) το κενό δηλώνει ότι οι εκδόσεις B^2 και B^3 για τον ίδιο στίχο 508 παρέχουν γραφή όμοια της στήλης B^1 , δηλαδή «μαντεύτρα»· στην τέταρτη κάθετη στήλη ($= B^4$) η γραφή «μαθεύτρα» παρατίθεται χωρίς υπογράμμιση, και δηλώνει έτσι ότι η έκδοση B^4 παρέχει διορθωμένη γραφή· στην πέμπτη κάθετη στήλη ($= B^5$) η υπογράμμιση, με διακεκομμένη γραμμή, της γραφής «μαντεύτρα» δηλώνει ότι η έκδοση B^5 για το στ. 508 παρέχει γραφή διαφορετικά λανθασμένη από εκείνην της έκδοσης B^1 (καθώς και των εκδόσεων B^2 και B^3 , οι οποίες παρέχουν γραφή όμοια με τη B^1).

Στον Πίνακα II οι πρωτοεμφανιζόμενες στην έκδοση B^2 λανθασμένες γραφές παραθέτονται στη δεύτερη κάθετη στήλη ($= B^2$) πλάγια, ενώ στην πρώτη κάθετη στήλη ($= B^1$) παραθέτονται οι αντίστοιχές τους σωστές ($=$ χωρίς υπογράμμιση) ή διαφορετικά λανθασμένες ($=$ υπογραμμισμένες με διακεκομμένη γραμμή) γραφές της έκδοσης B^1 . στις κάθετες στήλες B^3, B^4 και B^5 παραθέτονται οι αντίστοιχοι με τις λανθασμένες γραφές της στήλης B^2 τύποι, οι οποίοι είναι είτε όμοιοί τους ($=$ κενό στη στήλη), είτε αποκαταστημένοι ή διορθωμένοι ($=$ χωρίς υπογράμμιση), είτε, τέλος, διαφορετικά λανθασμένοι ($=$ υπογράμμιση με διακεκομμένη γραμμή). Για παράδειγμα, στη δεύτερη κάθετη στήλη ($= B^2$) του Πίνακα II η λανθασμένη γραφή «λέγη» του στ. 49 πρωτοεμφανίζεται στην έκδοση B^2 , γι' αυτό και παρατίθεται πλάγια· στην πρώτη κάθετη στήλη ($= B^1$) η γραφή «λέση» χωρίς υπογράμμιση δηλώνει την (αρχική) σωστή γραφή της έκδοσης B^1 . στην τρίτη κάθετη στήλη ($= B^3$) το κενό δηλώνει ότι η έκδοση B^3 για τον στ. 49 παρέχει γραφή όμοια με της στήλης B^2 , δηλαδή «λέγη»· στην τέταρτη κάθετη στήλη ($= B^4$) η υπογράμμιση με

διακεκομμένη γραμμή της γραφής «λέγουν» δηλώνει ότι η έκδοση B⁴ για το στ. 49 παρέχει γραφή διαφορετικά λανθασμένη από εκείνη της έκδοσης B². τέλος, στην πέμπτη κάθετη στήλη (= B⁵) το κενό δηλώνει ότι η έκδοση B⁵ για τον ίδιο στίχο 49 παρέχει γραφή όμοια με εκείνη της προηγούμενης κάθετης στήλης B⁴, δηλαδή «λέγουν». Κατά τον ίδιο τρόπο πρέπει να αναγνωστούν και οι Πίνακες III, IV και V. Ακόμη, διευκρινίζεται ότι οι πρωτοεμφανιζόμενες σε μια έκδοση λανθασμένες γραφές παραθέτονται πλάγια, μόνον όταν υπάρχει σύμπτωση Πίνακα, έκδοσης και στήλης· π.χ. Πίνακας III, έκδοση B³, τρίτη κάθετη στήλη (= B³).

(3) Οι διάφορες λανθασμένες ή σωστές γραφές μεταγράφονται διπλωματικά από τις εκδόσεις στις αντίστοιχες στήλες. Κατά τη μεταγραφή διατηρείται, όπου υπάρχει, ο λανθασμένος χωρισμός των λέξεων (βλ., π.χ., Πίν. II, στ. 206), επειδή το φαινόμενο αυτό αποτελεί πρόσθετο ενδεικτικό στοιχείο για την προέλευση κάθε έκδοσης της Φυλλ. γαδ. από την προηγούμενή της.

(4) Ο χαρακτηρισμός «λανθασμένες», για τις γραφές, αφορά αλλοιώσεις φωνητικές, μορφολογικές, λεξιλογικές, σημασιολογικές ή ακόμη – κάτι που είναι και το συχνότερο – απλά τυπογραφικά λάθη.

(5) Δεν λογίζονται ως λανθασμένες γραφές οι απλογραφίες ή διπλογραφίες συμφώνων μέσα στην ίδια λέξη (π.χ. κείς σε = κ' είσέ) ή σε συνακόλουθες λέξεις, καθώς και ο τονισμός του πρώτου φθόγγου *i* των καταχρηστικών διφθόγγων (π.χ. διάφορον, όμοιάζω, πίαση), επειδή οι περιπτώσεις αυτές αποτελούν συχνό φαινόμενο στις παλιότερες βενετικές εκδόσεις των δημοδών κειμένων της νεοελληνικής λογοτεχνίας: αντίθετα, λογίζονται ως λανθασμένες γραφές γραμματικά σωστές, επειδή με τη μορφή που απαντούν στο κείμενο διαταράσσουν το μετρικό ρυθμό (π.χ. Πίν. I, στήλη B¹, στ. 272 καρδιά, ενώ το μέτρο απαιτεί τρισύλλαβη γραφή καρδία).

ΠΙΝΑΚΑΣ I

στ.	B ¹ (=1539)	B ² (=1600)	B ³ (1610)	B ⁴ (=1629)	B ⁵ (=1642)
20	ὁ πόπορναι				ὀπόπερναι
25	λυπήθεκε	λυπήθηκέ			
47	ταπεινοσύνη	ταπεινοσύνη			
137	των om.	των			
216	πηλυλογοῦσι	πολυλογοῦσι			
233	ἀπόμειναν			ἀπόμειναι	
240	ἀλλά ζωή		ἀλλ' ἡ ζωή		

264	γιακόρη		ἀγόρη		
272	καρδιά		καρδία (m.g.)		γαρδία
289	κομοίρα	οκμοίρα	κακομοίραν		
333	ἐβλίγλυζε	ἐβίγλυζε			
366	μαγαρισκένε	μαγαρισμένε			
387	χάρις		χάρισμα (m.g.)		
406	γαλά	γελά			
477	ὁ γ. ὄντα πηδα				
479	ἐκ την κ. το βγ.				
495	ἐχάλεσε				ἐχάλασε
508	μαντεύτρα			μαθεύτρα	μανθειύτρα

ΠΙΝΑΚΑΣ II

στ.	B ¹ (=1539)	B ² (=1600)	B ³ (=1610)	B ⁴ (=1629)	B ⁵ (=1642)
27	καμπόσο	καλπόσο	καμπόσο		
29	κοιλιστή	κοιμιθή			
45	διαλογίζεται	διά λογίζεται			
47	Λοιπόν	Λοιπό	Ἰλοιπόν	Λοιπόν	
49	λέση	λέγει		λέγουν	
65	ἸΑπάνου	Απάνο			
65	βαστώ	σοαστώ	βαστώ		
72	ἐγώ	ἐδῶ		ἐγώ	
84	τά ²	καί			
88	ὄσάβρουν	ὄσαβρουν			ὄσα βροῦν
96	λέγειτου	λέγει τοῦ			
96	μονσάρου	μονατάρου			
104	τοῦ	τούς	τοῦ		
106	ἤξεύροτον	ἤξεύροτο			
106	ἐχτύθου	ἐκτύθου			
111	πράμα	πράγμα			
119	Θοροῦμε	Θοροῦμαι			
140	ναπάν	νά πᾶν om.	δια		
152	ἐκείνη	ἐουείνη	ἐκείνη		
162	πλόρι	πλόρις	πλόρις		πλόρι
163	ἔσφαλες	ἄσφαλες	ἔσφαλες		
172	κλεψία	κλεψά	κλέψια	κλεψία	
174	τοῦτο	ἐτοῦτον			ἐτοῦτο
179	ναμας καταποντήση	ναταποντήση	ναταποντήση	να καταποντήση	ναμάσαποντήση
182	ἔσκοτίστηκε	ἔσοκίστηκε	ἔσκοτίστηκε		

184	τοῦτο	ἐτοῦτο			
193	Σκοτόνοτα	Σκοτόνατα			
199	Λοιπόν	Λοιπόν	Λοιπόν		
205	γιατρέψη	γιατρέψης			γιατρέψη
206	ναμεξαγορέψη	ναμεξαγορέψης	νάμεξα.γορέψης		νάμεξα.γορέψη
218	πνυμένα	πνυμένα	πνυμένα		
221	τζηληπουρδῶ	τζηληπορδῶ	τζηληπαρδῶ		
222	μα	με	μά		
223	να ²	μα	να		
224	να ²	μα	να		
227	καθοδήγησαν	καδηγησαν	καθοδήγησαν		
229	τεχνολογίαν	τιχνολογίαν	τεχνολογίαν		
232	γλυγοροσύνη	γλλυγοροσύνη	γλυγοροσύνη		
233	ὁ σάξευραν	ὁ σανευραν	ὁσάξευραν		
233	ἐκεῖνοι	ὁ ἐκεῖνοι	ἐκεῖνοι		
234	να ¹	νο	νά		
234	ταρμινέφουσι	ταρμηνέφου	ταρμινέφουσι		
241	συγγενεῖς	συγμενεῖς	συγγενεῖς		
244	εχουν	εκουν	εχουν		
247	αρχοντικά	αρχοτικά			
249	ταῖς ²	ταῖς om.	ταῖς		
250	καμομέναις	κακομέναις			καμομέναις
251	καλά	καλό	καλά		
262	μαλή	καλή	μαλί		
262	ὠχράν	ὠγράν	ὠχράν		
268	ἄςτόν ταγύσο	ἔς τόν ταγάσο	ἄς τον ταγήσο		
270	ταγήση	ταγάση	ταγήση		
270	κανακήση	κανακήσε	κανακήση		
278	σίμοσα	σίμοσας	σίμοσα		
280	αὔστηναι	αὔστην	αὔστηναι		
282	εὔτερούγιασε	εὔτερούργιασε	εὔτερούγιασε		εὔτερούγιασε
287	Λοιπόν	Λοιπόν	Λοιπόν		
289	κομοίρα	οκμοίρα	κακομοίραν		
292	ὄληνυκτής	ὄλη νυκτής			
292	ἐκομήθη	ἐκομήθη	ἐκομήθη		
293	μέκαψαν	μέκαψαν om.	μέκαψαν		
295	ὁ πόχω	ὁ ποχω	ὀπόχω		πόχω
299	Ἐντίνομαι	Ἐντίνομα	Ἐντίνομαι	Ἐνδίνομαι	Ἐντίνομαι
299	κουρέβομα πατί	κουρέβομοι πατί	κουρεῦομ' ἀπατί		
314	συχορεθήκαν	συχορεθήκαν			

315	Λέγουσι	Αέγουσι	Λέγουσι		
321	κυρασυντέκνισα	κυρασυντέκνησα	κυρασυντέκνησα		
326	ἐν	καί	ἐν		
337	περίσιου	περίσου			
342	συχορέσετέ	συγορέσετέ			
351	άλουπούς	άλουπούς			
362	κι	κι om.			
362	ὄμπροστά της	ὄμπρός τάτης			ὄμπρός στά της
364	κιατιμάζη	κατιμάζη	κάτιμάζη	καιάτιμάζη	κιάτιμάζη
375	τουτον	ἐτουτον			τουτον
377	τόν ἔκραξε	τόν ἔκραξε om.	ὁ γάδαρο	ὁ γάδαρος	
387	λοιπονιθές	λοιπόν έχές	λοιπόν εἰθές		λοιπόν ἄνθές
413	ναλύσομε	ναλύσομαι			
419	Ναμήν	Μαμήν		Ναμήν	
430	μακελέφουν	μακελεύφουν			
435	αυτός	αυτόν			αυτός
450	αὐτός	αὐτόν	αὐτός		
475	γιανα	Πανα	πανα		γιανα
478	τά πελατίκη	τοπελατίκη			
480	σειστη	σάστη	σειστη		
485	ἐβόθησε	ἐβόθησε			
485	μή	μ'ν	μή		
488	ἐκατατάγης	ἐκατάγης	ἐκατατάγης		
493	ἐτζηλιπούρδησε	ἐσζηλιπούρδησε	ἐτζηλιπούρδησε		
503	σεσέν	σεσύ	σεσέν		
507	μαντεύτρα	μανσεύτρα	μαντεύτρα		
510	φραντζασμένη	φραιτζασμένη	φραντζασμένη		
515	οὐδέ	οὐδέν			οὐδέ
519	διασπαρμένη	διά σπαρμένη			
520	διασκορπισμένη	διά σκορπισμένη			

ΠΙΝΑΚΑΣ III

στ.	B ¹ (1539)	B ² (1600)	B ³ (1610)	B ⁴ (1629)	B ⁵ (1642)
10	ἡμέρα		ἡμέρας		ἡμέρα
26	κίαφισέτον		κιαφισέτον	κιαφίχέτον	κιαφισέτον
39	ἐκίνησαν		ἐνόησαν		
46	πέζη		πέζη		
47	Λοιπόν	Λοιπό	Λοιπόν	Λοιπόν	

77	τιαφέντις		π' ἀφέντις		
87	ἀετοί		αὐτοί		ἀετοί
92	παραμερίση		παμερίση	παραμερίση	
97	Ἔδα		Εἰδά	Ἔδα	
106	ἤξεύροτον	ἤξεύροτο	ἤξαιροτο		
109	μεγάλως		μεγάλος		
130	νάβρομε		ναβρόμε		
131	Ναντίσομε		Μαντίσομε	Ναντίσομε	Νανδύσομε
132	διάφορον		διαφόρον		διάφορον
135	Προβλέπει		Πρό βλέπει		
140	ναπάν	νά πᾶν om.	διά		
145	Λοιπόν		Κοιπόν	Λοιπόν	
145	τυχένη		τωχένη	τυχένη	
146	μπαλότα		μπαλόωα	μπαλότα	μπαλόπα
162	πλόριμας	πλόρισμας	πλόρισμας		πλόριμας
169	εὐδία		εὐοδία	εὐδία	εὐοδία
172	κλεψία	κλεψιά	κλέψια	κλεψία	
175	έτούτην		έτώτην	έτούτην	
179	μας ¹		μαρ	μας	
179	ναμας καταποντήση	ναταποντήση	ναταποντήση	να καταποντήση	ναμάσαπποντήση
183	Λέγουν		Λέγομεν		
187	Λοιπόν		Κοιπόν	Λοιπόν	
196	ἀμέσυρνα		ἀμέσωνα		
206	ναμεξαγορέψη	ναμεξαγορέψης	νάμεξα γορέψης		νάμεξα γορέψη
209	ἀπομόροσέ		ἀπομόρεσέ		ἀπομόροσέ
221	τζηληπουρδῶ	τζηληπορδῶ	τζηληπαρδῶ		
225	Ἄλλά		Ἄλλ'		
227	ἐκεῖνοι		ἐκεῖνον		ἐκεῖνοι
228	με αὐτά		μεταυτά		
273	Μήπως		Μή πῶς		
273	και		καί om.	καί	
285	δύναμίμου		δύναμίς μου	δυναμίζμου	δυνα μίζμου
306	προσεδέκτηκέτην		προσεδέκτη κέτην	προπεδέκτη κέτην	προσεδέκτη κέτην
308	συχορεμένη		συχορεμένη		
320	θέτητον		θέτητο	θέτη τό	θέτητο
320	ὄμπροστά τους		ὄμπρός τάτους		

335	ἔδερνε		ἔδερμε	ἔδερνε	
335	δόλια		δόγια		δόλια
347	ὄμπρός		ὄππρός	ὄμπρός	ὄμπρό
364	κιατιμάζη	κατιμάζη	κάτιμάζη	καιάτιμάζη	κι ατιμάζη
377	παράμερα		παραμερᾶ		
377	τόν ἔκραξε	τόν ἔκραξε om.	ὁ γάδαρο	ὁ γάδαρος	
381	χάρισμα		χάρμα		
382	νατουτ' αποκαλήψω		νατούτο τ' άπ.		
387	λοιπονιθές	λοιπόν. ἔχές	λοιπόν ειθές		λοιπόν ἄνθες
444	καί		καί om.		
447	τζηλιπουρδά	τζηλιπουρδα	τζηλιπούρδα	τζηλιπουρδα	τζηλιπούρδα
475	στό		τό		
475	γιανα		πανα		γιανα
478	ποσός	ποσος	πόσος		
489	Λέγειτης		Λέγειτην		
522	κακορίζηκος		κακορίζηλος	κακορίζηκος	
538	νικό		νίκο		

ΠΙΝΑΚΑΣ IV

στ.	B ¹ (1539)	B ² (1600)	B ³ (1610)	B ⁴ (1629)	B ⁵ (1642)
11	ἔφόρτονε			ἔφόρτενε	ἔφόρτονε
26	κιαφισέτον		κιαφισέτον	κιαφίέτον	κιαφισέτον
49	λέση	λέγη		λέγουν	
58	σπήλιο			σπήλνο	σπήλιο
79	κυνηγήση			κυνηγήγη	κυνηγήση
86	λουμπαρδία			λουμπαρδιά	λουμπαρδία
133	κυργάδαρος			κυργάδαρος	
170	καλήν			καλήά	καλήν
179	ναμας καταποντήση	ναταποντήση	ναταποντήση	να καταποντήση	ναμάσαποντήση
189	Τότες			Τότε	Τότες
215	χεινάρια			χεινάρια	χεινάρια
217	πέρονοτα			πέροντα	πέρονοντα
224	φύσι			φύσις	
230	ὁμοιάζω			ὁμοιάζων	ὁμοιάζω
230	μητέρα			μετέρα	μητέρα
242	πάλι			πόλι	πάλι

250	καθημερνό			καθημερνώς	
274	πίασημαποτόν			πίασημε ποτόν	πίασημα ποτον
285	δύναμιμου		δύναμίζ μου	δυναμίζμου	δυνα μίζμου
299	Έντίνομαι	Έντίνομα	Έντίνομαι	Ένδίνομαι	Έντίνομαι
306	προσεδέκτηκέτην		προσεδέκτη κέτην	προπεδέκτη κέτην	προσσεδέκτη κέτην
320	θέτητον		θέτητο	θέτη τό	θέτητο
337	Κιαπό			Καιπό	Κιαπό
364	κιατιμάζη	κατιμάζη	κατιμάζη	καιατιμάζη	κιατιμάζη
377	τόν έκραξε	τόν έκραξε om.	ό γάδαρο	ό γάδαρος	
389	τό ²			κτό	τό
392	κείς σε			κείς	κείσε
393	μοναύτα			μονήντα	μοναύτα
404	ναξεύρομε			νουξεύρομε	ναξεύρομε
414	συχορέσομε			συχορέσομε	
470	χοντρό			χονστρό	χοντρό
493	έδωσέμε			καί πονήμε	έδωσέμε
535	πλείο			πλείον	πλείο

ΠΙΝΑΚΑΣ V

στ.	B ¹ (1539)	B ² (1600)	B ³ (1610)	B ⁴ (1629)	B ⁵ (1642)
22	σαμάρη				σαλιβάρη
26	κιάφισέτον		κιαφίσέτον	κιαφίχέτον	κιαφίσέτον
28	γῆν				γῆς
45	πῶς				ποῦς
75	ζωή				ζωήν
88	όσάβρουν	ῥσαβρουν			ῥσα βροῦν
112	φρόνεσιν				φρνεσιν
125	όλα				ῶ λο
129	τήν				τής
131	Ναντίσομε		Μαντίσομε	Ναντίσομε	Νανδύσομε
133	τούτων				στούτων
135	καίλεγε				καίλεγει
144	ναύκληρον				ναύκληρον
145	ναύκληρος				ναύκληρος
146	μπαλότα		μπαλόωα	μπαλότα	μπαλόπα
169	εῦδία		εῦοδία	εῦδία	εῦοδία
174	τουτο	έτοῦτον			έτοῦτον

179	ναμας καταποντήση	ναταποντήση	ναταπποντήση	να καταποντήση	ναμάσαπποντήση
188	ναῦγουν				ναγοῦν
191	πρόβατα με τά				πρ. άν ζαμά μετά
193	τρόγοτα				νρόγοτα
202	πάγο				πόγο
206	ναμεξαγορέψη	ναμεξαγορέψης	νάμεξα.γορέψης		νάμεξα γορέψη
215	χεινάρια			χεινάρα	χεινάρισ
217	πέροντα			πέροντα	πέροντα
222	δέν				γέν
222	τίποτες				τοποτες
231	τζηλιπουρδίσματα				τζηλιπουρδίσματα
236	αὔτά				ὐντά
238	πολλά				ποπλά
239	άφεντικά				άφεντινά
241	ἐκεῖν' οἱ				ἐκεῖσινοί
252	ναγέρθη				ναγέθη
252	νακάτζη				νάκάκατζη
272	καρδιά		καρδία (m.g.)		γαρδία
274	πίασημαποτόν			πίασημε ποτόν	πίασημα ποτόν
282	εὔτερούγιασε	εὔτερούγιασε	εὔτερούγιασε		εὔτερούγιασε
285	δύναμίμου		δύναμῆς μου	δυναμῆς μου	δυνα μῆς μου
290	αὔτην τήν				αὔτηνήν
290	τήν ²				τήν om.
294	ταῖς ἀντάραις				αῖς ἀνταραις
295	μεταγνόθω				μετα γνώθω
295	ὁ πόχω	ὄποχω	ὀπόχω		πόχω
302	τήν				νήν
303	ἀγνήν				ἀλθινήν
304	ἐξαγορίαν				ἐξ γορίαν
305	ἐλυπήθηκέτον				ἐλυπούθηκετον
306	προσεδέκτηκέτην		προσεδέκτη κέτην	προπεδέκτη κέτην	προσεδέκτη κέτην
308	νάσε				τάσε
309	μεγάλη				μεγάμη
316	στάσου				στάτου
317	θυμήσου				θυλήσου
319	παρευθύς				πηνευθύς
320	νομοκάνοναν				νομοκάνοναν
320	θέτητον		θέτητο	θέτη τό	θέτητο
323	χαρτί				χηντί
324	ἐγράφου				ἐγραφως

328	κῆπον				κόπον
329	φόρτονέμε				φόρτονέ έμέ
343	Γρικόντας				Γρικότας
347	όμπρός			όμπρός	όμπρό
362	όμπροστά της				όμπρός στά της
383	τάλαντον				τάλαιτον
387	λοιπονιθές	λοιπόν. έχές	λοιπόν. ειθές		λοιπόν άνθές
387	μέγα				μέγαν
388	λέγα				λέγαν
414	νάνιε				ναιε
429	πέψουν				πέξουν
447	τζηλιπουρδά	τζηλιπουρδα	τζηλιπούρδα	τζηλιπουρδᾶ	τζηλιπούρδα
466	λέτου				λέγε
483	γεμισμένα				γε μισμα.ε
485	έβόθησε	έβοήθησε			έβούθησε
493	έξάρνου				έξάρνου
497	κτύπισε				κτύμισε
508	μαντεύτρα			μαθεύτρα	μανθεύτρα
519	πανταχοῦ				πανταχοῦν
523	ό θίος				καταπολήν
523	κακογνωμία				κακοφαντία
524	άνομιάν				άτοπιάν

8.1. Συνοπτικός αριθμητικός Πίνακας των συγκριτικών Πινάκων λανθασμένων/διορθωμένων γραφών στις πέντε πρώτες (σωζόμενες) βενετικές εκδόσεις

	Αποκαταστάσεις ή διορθώσεις στις εκδ.					Κληρονομημέν. λανθασμ. γραφές					Πρωτοεμφανιζόμε. λανθ. γραφές	Σύνολο λανθ. γραφών ανά εκδ.
	B ¹	B ²	B ³	B ⁴	Σύνολο	B ¹	B ²	B ³	B ⁴	Σύνολο		
B ¹					-					-	18	18
B ²	7				7	10				10	95	105
B ³	5	48			53	6	34			40	58	98
B ⁴	2		21		23	4	31	34		69	33	102
B ⁵	2		33		35	2	22	23	6	53	79	132

Από την ανάγνωση των πέντε συγκριτικών Πινάκων, ποσοτική απεικόνιση των οποίων δίνεται στο συνοπτικό αριθμητικό Πίνακα, προκύ-

πτουν τα ακόλουθα:

(1) Η έκδοση B^2 αποκαθιστά ή διορθώνει επτά γραφές της έκδοσης B^1 , η B^3 πέντε γραφές της B^1 και σαράντα οχτώ της B^2 , η B^4 δύο γραφές της B^1 και είκοσι μία των B^2 και B^3 , η B^5 δύο γραφές της B^1 και τριάντα τρεις των B^2 , B^3 και B^4 .

(2) Η έκδοση B^2 παρουσιάζει στο κείμενό της δέκα κληρονομημένες από τη B^1 λανθασμένες γραφές, η B^3 έξι από τη B^1 και τριάντα τέσσερις από τη B^2 , η B^4 τέσσερις από τη B^1 , τριάντα μία από τη B^2 και τριάντα τέσσερις από τη B^3 . Τέλος, η B^5 έχει δύο κληρονομημένες από τη B^1 λανθασμένες γραφές, είκοσι δύο από τη B^2 , είκοσι τρεις από τη B^3 και έξι από τη B^4 .

(3) Η έκδοση B^1 , με την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχει προγενέστερή της, έχει στο κείμενό της δεκαοχτώ πρωτοεμφανιζόμενες λανθασμένες γραφές, η B^2 ενενήντα πέντε, η B^3 πενήντα οχτώ, η B^4 τριάντα τρεις, και η B^5 εβδομήντα εννιά.

(4) Αν θελήσει κανείς να υπολογίσει το συνολικό αριθμό (κληρονομημένων και πρωτοεμφανιζόμενων) λανθασμένων γραφών σε κάθε έκδοση, θα διαπιστώσει ότι η B^1 έχει δεκαοχτώ λανθασμένες γραφές, η B^2 εκατόν πέντε, η B^3 ενενήντα οχτώ, η B^4 εκατόν δύο, και η B^5 εκατόν τριάντα δύο, πράγμα που σημαίνει ότι η B^1 παρέχει το καλύτερο κείμενο, και ακολουθούν (αξιολογικά) η B^3 , η B^4 , η B^2 , και τελευταία η B^5 .

(5) Προσεκτική παρατήρηση στις στήλες των πέντε συγκριτικών Πινάκων δείχνει ότι κάθε έκδοση προέρχεται (ή βασίζεται) στην αμέσως προηγούμενή της, με την προϋπόθεση, φυσικά, ότι δεν λανθάνει ενδιάμεση, και χωρίς, βέβαια, να μπορεί να αποκλειστεί η παράλληλη (ή συμπληρωματική) χρησιμοποίηση και κάποιας/-ων άλλης/-ων από τις προηγούμενες της εκδόσεις.

